

УНИВЕРСИТЕТ ЗА НАЦИОНАЛНО И
СВЕТОВНО СТОПАНСТВО

КАТЕДРА “ИКОНОМИКС”

Ивайло Дончев Беев

**СМЕСЕНА СТОПАНСКА СИСТЕМА:
КВАЗИ-ПАЗАРЕН СЕКТОР**

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен

“Доктор”

по научна специалност 05.02.01

Научен ръководител:

Проф. д-р ик. н. Камен Георгиев Миркович

~ СОФИЯ, 2011 г. ~

СЪДЪРЖАНИЕ

на автореферата

I. ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД ..стр.3

1. Проблематика на изследването – актуалност и значимост.стр.3
2. Обект и предмет на изследването. Постановка на изследването, ограничителни условия.стр.4
3. Цел и задачи на изследването. Изследователска хипотеза.стр.7
4. Теоретико-методологически основи. Приложени методи.стр.10
5. Аprobация.стр.12

II. СТРУКТУРА И СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ

ТРУД.....стр.12

III. ОСНОВНО СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ

ТРУД.....стр.14

IV. СПРАВКА ЗА ПРИНОСИТЕ В ДИСЕРТАЦИОННИЯ

ТРУД.стр.56

V. АВТОРСКИ ТРУДОВЕ ПО ДИСЕРТАЦИОННОТО

ИЗСЛЕДВАНЕ.стр.58

I. ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Дисертационният труд е в обем от 212 страници (от които 184 страници са основен текст) и се състои от въведение, осем основни точки, структурирани в три глави, заключение, приложения и библиография. Използвани са общо 98 литературни източника, от които 76 на български език (съществена част от която – преводна), 12 на английски език и 20 на руски език; периодика – българска и англоезична, интернет-достъпни ресурси, нормативни актове, електронни правно-информационни системи, текстообработващи програми и статистически софтуер.

Включени са 13 таблици, 21 фигури (включително графики, 16 основни) и 3 приложения (с 34 фигури).

1. Проблематика на изследването – актуалност и значимост

Дисертационното изследване е мотивирано от интереса на докторанта към обществените отношения по повод публичния избор, формирани в следствие на специфичното му въздействие в стопанството като цяло, разкривано посредством преобразуващото му влияние върху характера на стопанските отношения и резултативните за стопанството ефекти от тази промяна.

Тръгвайки от един частен въпрос – нормативния ред за осъществяване на публичния избор, се стига до значим в теоретично и приложно отношение проблем – реструктуриране на стопанството в трисекторен модел, за наличието на който последователно се търсят основания в парадигмалната теория (включително чрез творческо доразвитие) и емпирични доказателства. Основно идейно ядро на изследването е структурализирането на смесеното стопанство в трисекторен модел. Като тази трисекторност се състои в ясно обособени „пазарен” сектор, „не-пазарен” сектор и трети сектор, който се определя като „квази-пазарен”. За да се определи стопанството по този начин е необходимо да се зададе критерий. Извеждането на такъв налага изследване на стопанските отношения – тяхната форма и съдържание. Формата е предпоставена от нормативния ред, който (на свой ред) отразява ценностната система, а съдържанието се определя от тяхната икономическа същност. Определянето на стопанското значение на нормативния ред, по който се осъществяват публичните разходи, допълнително мотивира изследователския интерес, тъй като темата за публичните разходи като репрезентативни на публичния избор не е често експлоатирана теоретично.

Проблематиката, освен в теоретичен аспект, е актуална и от гледна точка на практиката защото в нея се поставя въпроса за обхвата, структурата, метриката и ефективността на публичните разходи, както и за въздействието им върху макроикономическата динамика. В този смисъл

актуалността на проблематиката на изследването освен от предмета на изследването произтича и от разработената и приложена методика на изследване, резултираща в цялостна изследователска концепция.

Емпиричното определяне на квази-пазарния сектор се предпоставя от възможността за съставянето на статистически редове, идентифициращи по ясен начин квази-пазарните отношения. Тези редове са конструирани чрез методология, която се различава от методологията, по която са изведени данните на държавната финансова статистика. Поради това направеното в настоящото изследване има единствено претенцията да се определи като емпирична интерпретация с индикативен характер на функционалните характеристики на третия сектор. От друга страна това още веднъж подчертава новаторството в изследването и обосновава актуалността му като експлицира неотложната необходимост да се разширят и задълбочат проучванията по визираната проблематика.

Направените индикативни изводи от наличните емпирични данни дават основание за належащо последващо наблюдение на описаните процеси и зависимости, които могат да потвърдят по недвусмислен начин необходимостта от промяна на цялостната организация на начините на изразходване на публичните ресурси. Последното пряко засяга обществения интерес и би имало огромен ефект върху потребителите и стопанството като цяло. Това на свой ред е допълнителен аргумент към определянето значимостта на изследването.

Възгледите за характера и необходимия обхват на нормативните регулации постоянно еволюират. Този проблем придобива особена значимост в процеса на пълноценното интегриране на България в стопанските механизми на ЕС.

2. Обект и предмет на изследването. Постановка на изследването, ограничителни условия

Така определения изследователски интерес предпоставя обектът на изследване – смесена стопанска система, която отговаря на изискването правилата за правене на публичен избор да са въведени нормативно. В конкретен аспект – обект на изследване е българската стопанска система.

Изследването е проведено при следните ограничителни условия:

Първо, стопанските субекти са водени единствено от стремеж да удовлетворяват по-пълно и по-ефективно потребностите си, т.е. потребностите стоят в основата на всяко икономически мотивирано поведение и то е насочено към удовлетворението им;

Второ, индивидуалните интереси, произтичащи от индивидуалните потребности, в общия случай са антагонистични и влизат в конкуренция помежду си, спрямо “необходимостта от” и респективно – “възможността за” реализирането им;

Трето, индивидуалните интереси нямат пряко проявление на равнище „общност“, което означава, че веднъж формирани, в хода на конкурентната борба на интереси те търпят трансформация до равнище „общо благо“;

Четвърто, определянето на граници между личното и общественото потребление не надхвърля рамките на физическата природа (проявление) на наблюдаваните явления;

Пето, съществуването на лични (частни) и обществени блага и ценности се определя не от природата на благата, а бива разкривано чрез явленията на потреблението.

Съгласно определения обект и постановените ограничителни условия на изследването, **предмет на изследване** са:

- Механизмът на съгласуване на индивидуалните интереси до равнище „общо благо“;
- Отношенията по повод осъществяването на „публичния избор“, възникващи въз основа на нормативно въведени правила за осъществяването на публичния избор, посредством имитационен пазарен механизъм;
- Ефективността на публичните разходи по повод осъществяването на „публичния избор“, реализиран през нормативните правила.

При това се изследват само част от публичните разходи (тези, които са през механизма на ЗОБП, а не през алтернативни механизми, за които се установява, че са също с квази-пазарен характер, като например концесионните), изследват се само публични разходи (а не и финансирането на публичния сектор) и при това изследването е на частта от публичните разходи, предприети в изпълнение на алокативната функция на държавата (а не по отношение на другите ѝ две основни функции, реализирани посредством публичните разходи – на преразпределение и стабилизационна).

3. Цел и задачи на изследването. Изследователска хипотеза

Целта на изследването е да се изследва и да се обясни поведението на стопанските субекти при осъществяването на публичния избор, регулирано от нормативни правила имитиращи пазарен механизъм, като то се обхваща в цялостен интерпретативен модел на смесеното стопанство, който да предпоставя определянето на функционалните му характеристики. В допълнение към основната цел, се поставя изискването така конструирания модел да има интерпретативни възможности както в теоретично-методологично, така и в научно-приложно направление.

Хипотезата, която се защитава се заключава в научното предположение, че: смесените стопански системи, за които са въведени нормативни правила за правене на публичен избор и в частност за осъществяване на публични разходи, които имитират пазарен механизъм,

са трисекторни. Като тази трисекторност се състои в ясно обособени „пазарен” сектор, „не-пазарен” сектор и трети сектор, който се определя като „квази-пазарен”. За последния се твърди, че възниква автоматично и абсорбира всички форми на отношения между публично-правните и частно-правните стопански субекти, възникващи по повод осъществяването на „публичния избор”.

Доказването на издигната хипотеза налага решаването на следните основни изследователски задачи:

1. да се изведе критерий за секторизиране на стопанството;
2. въз основа на въведения критерий за секторизация на стопанството да се конструира теоретичен трисекторен модел на смесеното стопанство с включен квази-пазарен сектор;
3. да се идентифицира квази-пазарният сектор в стопанската действителност;
4. да се определят и оценят функционалните характеристики на квази-пазарният сектор;
5. да се демонстрират интерпретативните възможности на конструирания трисекторен модел.

4. Теоретико-методологически основи. Приложени методи за изследване на обекта. Логическа обосноваост на структурата на дисертационният труд

В методологичен план посредством метода на наблюдението¹, историческият метод² и еволюционният метод³ в изследването е предпоставено приложението на теоретичните методи на синтеза и на анализа. Те са репрезентирани посредством съответстващите им подходи на дедукцията и индукцията⁴, които са неразривно свързани с

¹ Метода на наблюдение се определя като „...целенасочено, организирано и осмислено възприятие на действителността в естествените условия на проявленията ѝ, с цел получаването на първична емпирична информация под формата на емпирични факти” – виж Орехов, „Методы экономических исследований”, Изд. „Инфра М”, Москва 2006 г., стр.141, също стр.204. (превода мой).

² В настоящото изследване историческият метод се разглежда като вариант на генетическия метод – „...метод на изследване на процесите и явленията, основан на анализ на тяхното развитие”: виж Орехов, „Методы экономических исследований”, Изд. „Инфра М”, Москва 2006 г., стр.141, също стр.169. (превода мой).

³ В настоящото изследване еволюционният метод се разглежда в един от трите му варианта – „метод, при който изследователя се стреми да открие в историческия материал определено логическо ядро, където са съсредоточени най-значимите исторически закономерности, имащи съществено значение за последващото пресъздаване на теоретичната картина на изследвания обект”. Виж Орехов, „Методы экономических исследований”, Изд. „Инфра М”, Москва 2006 г., стр.199. (превода мой).

⁴ В настоящото изследване индукцията и дедукцията са ползвани в качеството им на репрезентативни подходи съответно на методите на синтез и анализ. В този смисъл прилаганата индукция (респективно – дедукция) не може да се определи като приложение на индуктивно-вероятностния метод (респективно – на хипотетико-дедуктивния метод). Действително още Дж. Ст. Мил говори за приложение на „индуктивен метод” в икономическите съждения, но всъщност описва индуктивно-вероятностен подход за изследване. В този смисъл описаната колизия най-добре се обяснява с мисълта на Ем. Кант, че „...не логиката следва да се нагажда към понятията, а понятията следва да отразяват логиката”.

приложението на метода на абстракцията. Методите на изследване се подчинени пряко и са в съответствие с дефинираната цел на изследването. Това предопределя логическата структура на изложението:

Първо, изследват се (и се въвеждат) релациите “микромотиви – макроповедение” и “публичен избор – нормативен ред – публични разходи”, чрез които се определят характеристиките идентифициращи (разграничаващи) стопанските сектори. Последното предпоставя извеждането на критерий за секторизиране на смесените стопански системи. Това е направено в Глава I на настоящото изследване именувана “Теоретични основи на секторната систематика”;

Второ, въз основа на изведения критерий за секторизация на стопанството се дефинират и изследват модели класифицирани като моно-, дву- и трисекторни, както и някои техни вариации – като се търси определено логическо ядро, където са съсредоточени най-значимите исторически закономерности, имащи съществено значение за последващото пресъздаване на теоретичната картина на изследвания обект. Резултативно на това изследване се конструира трисекторен модел на смесеното стопанство с включен квази-пазарен сектор. Това е направено в Глава II на настоящото изследване именувана “Класификация на моделите на стопанството”;

Трето, създадената теоретична конструкция на смесеното стопанство и в частност – на квази-пазарния сектор, се идентифицира емпирично. Интерпретативните възможности на модела се апробират в две направления: теоретично-методологично и научно-приложно. Това е направено в Глава III на настоящото изследване именувана “Емпирична идентификация и функционални характеристики на квази-пазарния сектор в България”.

Съгласно с представената логическа структура изследването върви от наблюдение (метод на наблюдението) и интерпретация на потребностите посредством историческия и еволюционния методи, към синтезирането на общия интерес (метод на синтез), предпоставящ публичния избор. Обществения отношения са проявени като единни⁵ явления в емпиричната действителност и това предопределя мета-научната им същност, т.е. те да могат да бъдат декомпозирани на разно-видови отношения, определени чрез изследователска методика, характеристична за отделните клонове на познанието за обществото. Така от съвкупната и неделима действителност чрез наблюдение (метод на наблюдението), мислено се обособяват групи отношения (метод на абстракцията), характеризиращи се с устойчивост на проявлението. Тези групи отношения са характерни за даденото социално явление – в степен на обособеност и идентифицируемост, и съставляват предмет на изследване, а явлението, което характеризират, се определя като обект на изследване. В този смисъл

⁵ “Единни” – в смисъл на съвкупни и неделими. Б.а.

са възможни множество разнородови частни подходи в изследването на единното явление. Тези подходи са определени съобразно изследователската концепция на различните парадигми на отделните науки за обществото. Въпреки визираната методологична трудност в настоящото изследване тя е успешно преодоляна и е издържана доктринално в духа на категоричния и понятиен апарат на парадигмалната икономическа наука⁶.

Разработената с дисертационния труд концепция удовлетворява Попървия критерий за научност, а именно – дисертационният труд е конструиран и разработен по такъв начин, че не са нарушени основни изисквания за научност (и респективно – за научен метод) при извеждането и доказателството на дисертационната хипотеза⁷. В този смисъл се *показва*, че знанието не е изкривено от субективни влияния и че при евентуално наличие на допуснати грешки те могат да бъдат открити и отстранени, без това да елиминира възможността за проверимост на коригирания модел.

От методологична гледна точка – констатира се правилно последователно приложение на изследователските методи: от историческия метод, през еволюционния, към теоретичните методи⁸.

6. Аprobация

Апробацията на развитите идеи на автора е осъществена в две направления:

- теоретично-методологично направление, посредством изнесени доклади на национални и международни научни форуми;
- научно-приложно направление, посредством емпиричната интерпретация на икономически значимото поведение на стопанските субекти, подчинено на нормативното правило, имитиращо пазарен механизъм.

⁶ Тук и в последващия текст, понятието “парадигма” (и производните му словесни форми и словосъчетания), се използва в смисъла, който му придава Томас Кун, въвеждайки това понятие в научния оборот, а именно: “...научни парадигми...Това са образци, модели на научната дейност, около които се формират съответни научни общности”. Виж “Научното познание”, авт. колектив, Изд. “Просвета”, София 1994 г., стр.18; още: “...под “нормална наука” се разбира изследване, което здраво е стъпило върху едно или няколко научни постижения от миналото, постижения, която една определена научна общност признава в течение на определено време за основа на по-нататъшната си практика...Постигания ... (които) ще наричам по-нататък “парадигми”, термин, тясно свързан с “нормална наука”. С избора му искам да внуша мисълта, че някои възприети примери от действителната научна практика – примери, които включват съвместно закони, теории, тяхното приложение и употреба на инструменти – стават модели, от които произлизат отделни вътрешно съгласувани традиции в научното изследване” – пак там, стр.84-85, текста в скобки – мой. Виж още: Томас Кун, “Структурата на научните революции”, Изд. “Петър Берон”, София 1996 г.; Допълнително относно понятието “парадигма” виж „Български тълковен речник”, Изд. „Наука и изкуство”, София 1994 г., стр. 614: „парадигма” – 1. ез. Система от формите на една и съща дума. 2. Модел, образец.

⁷ По този въпрос докторантът има отделна публикация - №5 от приложения списък.

⁸ Относно обосноваването на визирания преход – виж Орехов, “Методы экономических исследований”, Изд. “Инфра М”, Москва 2006 г., стр.179-183.

II. СТРУКТУРА И СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Дисертационният труд се състои от въведение, три глави, заключение, библиография и приложения.

Във въведението са обособени три точки, които представят насоката на изследователския интерес, посредством: дефинирането на обекта и предмета на изследването; целта, с която се изследват и произтичащата от тава изследователска хипотеза; приложените методи, с които се изследва обекта; изследователската постановка (т.е. приетите ограничителни условия при изследването).

Две от общо трите глави на изследването, имат теоретичен характер, като последната (третата) глава има емпирична определеност. В глава първа на изследването се разработва методологическия инструментариум, приложен към изследвания обект. Самото изследване на обекта се реализира в глава втора на изследването и резултира в разработването на общ доктринален модел на смесеното стопанство с включен квази-пазарен сектор. Третата глава има за задача да апробира конструирания общ теоретичен модел, като за целта разработва специален (спрямо общия) модел. Трите глави са структурно балансирани – и вътрешно, и външно (помежду тях).

Заклучението е структурирано в три части, като в първата от тях са посочени приносните моменти в развитието на теорията за стопанството. Във втората част се прави обща характеристика на труда – от гледна точка на методологичната издържаност на проведеното изследване, а в третата част се експлицират необходимите и възможни направления за приложение на защитаваия доктринален модел.

Съобразно казаното, конкретната структура на дисертационния труд е организирана така:

~ ВЪВЕДЕНИЕ ~

Изследователска проблематика. Постановка на изследването – ограничителни условия, определяне на обект и предмет на изследването. Цел на изследването, изследователска хипотеза, задачи на изследването и приложени методи за изследване на обекта.

~ Глава I ~

ТЕОРЕТИЧНИ ОСНОВИ НА СЕКТОРНАТА СИСТЕМАТИКА НА СТОПАНСТВОТО

1. Характеристики на секторната систематика.
 - 1.1. Въвеждане на релацията “микромотиви–макроповедение”
 - 1.2. Въвеждане на релацията “публичен избор – нормативен ред – публични разходи”
2. Извеждане на критерий за секторизиране на смесени стопански системи.

~ Глава II ~

КЛАСИФИКАЦИЯ НА МОДЕЛИТЕ НА СТОПАНСТВОТО

1. Моносекторни модели.
 - 1.1. Модел: „Пазарна икономика”.
 - 1.2. Модел: „Централно планирана икономика”
2. Двусекторни модели.
 - 2.1. Модел: „публичен сектор – частен сектор”.
 - 2.2. Модел: „публичен сектор – частен сектор”, с включен елемент „публично-частно партньорство”.
 - 2.3. Двусекторен модел по Мамедов.
3. Трисекторни модели.
 - 3.1. Трисекторен модел с включен сектор „НТООД”.
 - 3.2. Въвеждане на общ трисекторен модел с включен „квази-пазарен” сектор.

~ Глава III ~

ЕМПИРИЧНА ИДЕНТИФИКАЦИЯ И ФУНКЦИОНАЛНИ ХАРАКТЕРИСТИКИ НА КВАЗИ-ПАЗАРНИЯ СЕКТОР В БЪЛГАРИЯ

1. Идентифициране на квази-пазарния сектор.
 - 1.1. Определяне на размера на квази-пазарния сектор – емпирични характеристики.
 - 1.2. Определяне на частта на публичните разходи в държавните разходи, изразходвани през квази-пазарния сектор.
 - 1.2.1. По критерий “функции на държавните разходи”.
 - 1.2.2. По критерий: “видове държавни разходи”.
2. Функционални характеристики на квази-пазарния сектор.
 - 2.1. Въвеждане на критерий и методология за определяне на функционалните характеристики на квази-пазарния сектор – специален модел.
 - 2.2. Специален трисекторен модел: приложения. Оценка на определени функционални характеристики на квази-пазарния сектор.

~ ЗАКЛЮЧЕНИЕ ~

Развитие на теорията за стопанството. Относно приложените методи и предложените методики – възможности и ограничения. Определяне на проблемни области и насоки за бъдещи изследвания. Емпирична идентификация и необходимост от по-адекватна организация на статистическата отчетност и нормативната база.

~ ПРИЛОЖЕНИЯ ~

~ БИБЛИОГРАФИЯ ~

III. ОСНОВНО СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

~ Глава I ~

ТЕОРЕТИЧНИ ОСНОВИ НА СЕКТОРНАТА СИСТЕМАТИКА НА СТОПАНСТВОТО

1. Характеристики на секторната систематика.

Основно теоретично предизвикателство, съставляваща първата изследователска задача, разрешавана във връзка с доказване на изследователската хипотеза, е извеждането на икономически критерий за определяне на понятието „стопански сектор”. При интерпретацията на това понятие парадигмалната теория, застъпва главно два подхода, такъв основан на методика, предложена и налагана от МВФ, и друг, основаващ се на количествените зависимости в стопанството.

Според първия подход на МВФ, чрез СНС секторите в икономиката се определят на база „институционална единица” (които са два типа – „юридически лица” и „домакинства”), като в зависимост от индивидуалните си характеристики (определени по три критерия – „основни функции в икономическия процес”, „икономическо поведение” и „методи за финансиране”) се разпределят в пет институционални сектора – „нефинансови предприятия”, „финансови предприятия”, „държавно управление”, „нетърговски организации, обслужващи домакинствата”, „домашно стопанство”. Посочената класификация служи добре за статистически нужди, но няма особени интерпретативни възможности както относно характера на стопанските отношения в смесените стопански системи, така и относно характера на самата стопанска система. Теоретичното проявление на тази непълнота („доктринална недостатъчност”) резултира в произведен, но възприет в парадигмалната икономическа доктрина трисекторен модел на стопанска система, в който „нефинансовите предприятия”, „финансовите предприятия” и „домакинствата” се съвместяват в т.нар. „частен сектор”, а секторът „държавно управление” се отъждествява с „публичен сектор”, като третият сектор се представя изключително от „НТООД”. В този случай е налице механично прегрупиране въз основа на класификацията по СНС, като икономическата значимост се търси в подчертаването на ролята на т.нар. „трети сектор”, посредством обема на финансовите потоци, с които оперират субектите в сектора. Този подход се критикува (в Глава II) и за него е намерено, че е частна интерпретация (частен случай) на модела на смесена стопанска система с включен квази-пазарен сектор.

Вторият алтернативно приложим подход при определянето на секторите в стопанството е основан на разработения от Василий Леонтиев „input-output” метод, залегнал в модела (таблиците) „ресурс-използване” на СНС. При тези модели секторизацията се определя въз основа на групи-

ровъчен признак по отрасли, а стопанските субекти се разграничават по признаците „производство” и „потребление”. Налице е икономическа логика, обезпечена с логиката на математическите зависимости, посредством които съвместно и взаимобвързано се интерпретират процесите на производството, разпределението и потреблението. Математическата формализация на тези модели позволява изключителното прецизиране на стопанските процеси и представянето им в чист вид. Тези модели са мощен аналитичен инструмент, но с акцент върху количествената страна на стопанския кръгооборот, без да интерпретират нито режима на регулация на тези процеси, произтичащ от въздействието на нормативната действителност, нито мотивацията (индивидуалните потребности и интересите, насочени към удовлетворяването им) на стопанските субекти при определяне на стопанското им поведение.

Същевременно безспорен е фактът, че протичането на стопанските процеси се формира съобразно действащия правен ред в съответното национално стопанство (условна „права връзка”). На свой ред – самите стопански потребности преформулират нормативната среда (условна „обратна връзка”). В този смисъл се идентифицира процес на взаимобулавяне, който не е обхванат в интерпретация по логиката на подхода на Леонтиев. Настоящото изследване акцентира върху тези не поддаващи се на пряка количествена интерпретация детерминанти на икономически значимото поведение на стопанските субекти. Последното е в основата на усилието, визираната обвързаност да бъде обхваната в цялостен интерпретативен модел на стопанската система. Това усилие резултира в определянето на теоретичен трисекторен модел (в Гл. II) и в последствие – интерпретация на българската стопанска система съобразно въведената концепция относно секторната структурираност на стопанството (в Гл. III).

Извеждането на критерий за секторизиране (първа основна задача) изисква целенасочено изследване на стопанските отношения. В този смисъл насочеността на изследването им, трябва да е подчинено на дисертационната хипотеза, което налага да се определи такава характеристика (качество) на стопанските отношения, която да предпоставя извеждането на класификационен критерий, посредством който да се обособят ясно разграничими сектори в стопанството. Това предполага *всички* стопански отношения да се обхванат в обща интерпретативна рамка. Това става посредством специално разработен аналитичен инструмент във формата на четирикритериална матрица, именувана *“Между-секторна стопанска матрица”*. Извеждането на матрицата става като се изследват потребностите и релевантните им интереси и поведение, което по необходимост се обвързва с интерпретация на методите за съгласуване на воли, въз основа на разбирането за „общо благо”. Последното е абстрактна конструкция с комплексен характер, чиято същност е разкрита посредством интерпретация на конституционните текстове, определящи характера на стопанската

система. По този начин се формира причинна връзка „*индивидуални потребности – индивидуални интереси – ценности – метод на съгласуване на воли – публичен избор – нормативна регулация – публични разходи – удовлетворение на индивидуални потребности*”, която се интерпретира с въвеждането на релацията “*микромотиви – макроповедение*” и релацията “*публичен избор – нормативен ред – публични разходи*”. Първата задава общия вид на взаимодействието, а втората – конкретиката на проявлението му.

1.1. Въвеждане на релацията “микромотиви – макроповедение”

Обществените отношения по повод публичният избор са интерпретирани във вариант на модел на взаимодействието “микромотиви – макроповедение”, отчитащ регулиращото влияние на нормативните правила. В този смисъл, разработвания модел засяга взаимодействието, чийто предавателен механизъм е от индивидуалните потребности, през формулиране на индивидуален интерес, до реализирането му, чрез налагането (утвърждаването) му на общогрупово равнище. Това предизвиква (налага) преформулиране на общностните ценности и евентуалното им трансформиране в нормативно битие (права връзка). Последното по същество е регулираща обратна връзка⁹, която чрез нормативните правила въвежда регулация, и на индивидуалното, и на общностното поведение (вкл. индивидуалния и публичния избор), като така води до удовлетворяване на индивидуалната потребност. Но далеч не всички потребности се реализират по посочения ред, т.е. не за всички потребности се налага преформулиране на общностни ценности или нововъвеждането на такива. Това налага въвеждането на класификационен критерий, който да обособи индивидуалните потребности в групи, които съответно да обхващат онези индивидуални потребности, за които съществува сравнително стереотипен и общо познат модел за удовлетворението им и втора група, включваща онези индивидуални потребности, за удовлетворението на които няма създаден общо възприет модел, т.е. тяхното удовлетворяване става по строго индивидуално конструирани механизми (индивидуален дизайн на механизма), вградени в установения нормативен ред.

Съобразно горното изискване, възприетият класификационен критерий е “дизайн на механизма за удовлетворяване на потребностите”. Така първата група се определя като “низши потребности” и обхваща тези от тях, задоволяването на които резултира в преки целенасочени действия по удовлетворяването им (виж фиг.1), т.е. налице е един вид само-реализиране, или такова постигане (удовлетворение), което не изисква предварителното целенасочено въздействие върху модела на потребление, още по-малко – върху ценностната система. Този тип поведение, има обща

⁹ Наличието на нормативни правила за правене на публичен избор е финален етап от развитието на правата връзка и начален на обратното въздействие. Б.а.

дефиниция в икономическата теория, което накратко се обобщава с понятието “търсене”.

Фигура 1: “Релация: микромотив – макроповедение”

Изт.: Собствен анализ.

Втората група се определя като “висши потребности”. За тях е посочено, че тяхното удовлетворяване става по строго индивидуално конструирани механизми, вградени в установения нормативен ред.

1.2. Въвеждане на релацията

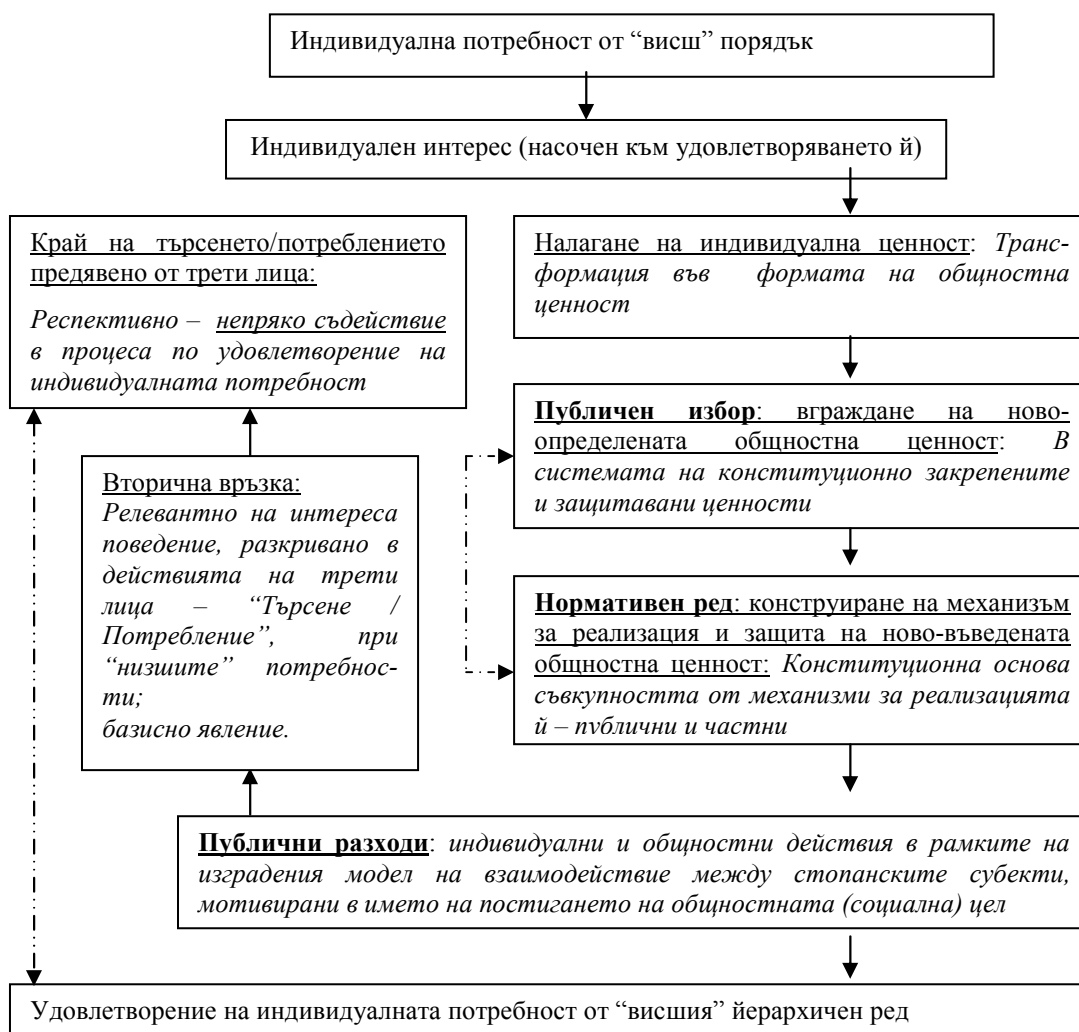
“публичен избор – нормативен ред – публични разходи”

Предходния анализ показва, че процесът по задоволяването на потребности от висш тип не само не резултира пряко в поведение, определено като “търсене”¹⁰, а води до формирането на ценности, спрямо които трябва да се моделира и да се мотивира поведението на останалите субекти. В този смисъл общата воля (избор), както и процедурите, по които се осъществява, се оказва формирана под влиянието на акцептирани индивидуално наложени ценности. Следователно, в основата на т.нар. “обща воля (избор)” стои ценност, отразяваща предпочитанията на определени стопански субекти, които са в състояние да я наложат (легализират) на останалите членове на обществото. Същевременно стопанските субекти, водени от индивидуалните си „егоистични” интереси, чрез налагането на ново-формулирана ценност, ново-мотивират

¹⁰ Потребностите, произтичащи от икономическия базис на обществената постройка, формират поведение, идентифицирано в икономическата теория като “Търсене”, независимо от характера на благата – стоки на Гифън, малоченни, нормални, луксозни; или вида на потребностите – първични, социални или на “его”-то. Б.а.

и ново-моделират поведението на всички стопански субекти, така че чрез механизмите на стопанските отношения (публични и частни), да реализират частния си интерес – фиг.2:

Фигура 2: “Релация: публичен избор – нормативен ред – публични разходи”

Изт.: Собствен анализ.

С фиг.2 е представена релацията “публичен избор – нормативен ред – публични разходи”, вградена в релацията “микромотив – макроповедение” (представена с фиг.1).

Предшестващата интерпретация на релация “публичен избор – нормативен ред – публични разходи” очерта нормативната връзка между избора и разходите. Именно тази обвързаност обосновава възможността публичният избор да се разкрива чрез публичните разходи. От гледна точка на икономическата парадигма това е напълно логично и е обусловено от това, че възможността да се “предлага” е предпоставена от необходимостта да се “достави” (т.е. да се закупи за да се произведе или директно да се финансира доставката). По този начин – чрез интерпретацията на нормативната обвързаност на избора с разходите, се стига до следващо приближение към целите на изследването: установи се,

че публичният избор се конкретизира посредством публичните разходи. Иначе казано: публичният избор се репрезентира от търсенето, предявено от публичния сектор. Съобразно механизма на реализация на потребности от висш тип, последното означава, че публичният избор отразява пряко индивидуалния, но в неявен вид. С други думи – общата воля (избор), в крайна сметка, задоволява индивидуални интереси. Направен е извода, че ценностната система отразява предпочитанията на определени стопански субекти, които са в състояние да я наложат (легализират) на останалите членове на обществото. Стопанските субекти са склонни да възприемат действия или определена структурираност на стопанската среда не защото това съответства на стопанските им интереси, а защото нямат необходимия ресурс за да наложат необходимото им изменение.

Моделът на взаимодействието *“микромотиви – макроповедение”* е във вариант, отчитащ регулиращото влияние на нормативните правила. Техният анализ е следващата стъпка в развитието на хипотезата. Направените разсъждения препотвърждават парадигмалната постановка, че съвкупността от нормативни правила за вземане на решения, е избор с фундаментално стопанско значение.

3. Извеждане на критерий за секторизиране на смесени стопански системи

Изпълнението на тази задача се осъществява посредством конструирането на система от четири класификационни критерия. Първи, по отношение на характера на доставките на благата, тогава те се определят като такива, които са доставени публично, и такива, които са доставени частно¹¹. Втори, по отношение на самите блага, тогава те се класифицират като “публични” и “частни”¹². Трети, по отношение на субекта, потребяващ обекта на доставките, тогава те се определят на публично-правни организации и на частни корпорации, но за краткост – във връзка с по-добра прегледност, се определят като публични организации (потребители) и частни организации (потребители). Четвърти, по отношение на характера на нормативната регулация¹³, в смисъл – въвеждаща механизъм на размяна, който да имитира пазар или обществен на пазарен принцип.

По този начин предложената система от критерии¹⁴ обхваща пряко три от четирите фази на възпроизводствения процес, а именно – размяна,

¹¹ Абстрахираме от междинния случай – т.е. когато доставките са със смесен характер, тъй като те в определен смисъл, винаги могат да се приравнят към един от двата случая. Б.а.

¹² За тях важи същата презумпция. (виж предходната бележка под линия).

¹³ Тук се имат в пред вид и отношенията на размяна между стопанските субекти, които ги реализират, възползвайки се от “празноти”-те в нормативната регулация. Б.а.

¹⁴ Във връзка с въведената система от класификационни критерии трябва да се направи уточнението, че под “доставка” на определеното благо, се разбира и “потребление”-то на същото, т.е. доставката априори е във връзка с потреблението на определеното благо, обект на доставката, съобразно въведения механизъм (регулация). Всъщност – това е заложено още с въвеждането на ограничителните условия, при представянето на изследователската постановка. Б.а.

потребление, разпределение. С включването на четвърти критерий – по отношение на характера на нормативната регулация, се постигат две цели.

Първата е по отношение констатираната вече необходимост секторизацията критерий да отчита влиянието на нормативната среда.

Втората – посредством въвеждането на този критерий, разглеждан в съвкупност с останалите три, се обхващат основните характеристики на производството като обществено отношение. С други думи, ако “възпроизводство”-то обхваща стопанските отношения в съвкупност, то въвеждания критериален набор ги отчита – три от тях пряко, а производството – косвено. На практика “производство”-то като обществено отношение е разложено, посредством останалите три елемента на възпроизводствения процес и е обхванато в цялост с въвеждането на четвъртия критерий.

Представените съображения налагат утвърдението, че предлаганата критериална съвкупност отчита *всички* стопански отношения, като ги обхваща в обща интерпретативна рамка във формата на предложената четирикритериална матрица, именувана “между-секторна стопанска матрица” (виж фиг.3-2 по-долу в текста). Същата като аналитичен инструмент е доразвитие на “*матрицата на Стиглиц*”¹⁵, която е дву-критериална и включва интерпретацията на отношенията само между два субекта: “Платец” и “Производител” и то само на публични блага.

В сравнителен план конструираният аналитичен инструмент е значително по-мощен. Посредством “между-секторна стопанска матрица” всички отношения възникващи във възпроизводствения процес са обхванати и в добавка към това (както и с оглед целта на изследването) – тези отношения са класифицирани съобразно с проявлението на въведените нормативни механизми за правене на публичен избор (респективно за разходване на средства).

Във връзка с приложния аспект на конструирания аналитичен инструмент следва да се направи уточнението, че последната характеристика вградена в между-секторната стопанска матрица не я трансформира в “институционална матрица”. Тя е интерпретативен инструмент на стопанските отношения между разнородови стопански субекти, отчитаща характеристиката на блага и спецификата на доставката им – в контекста на определена характеристика зададена от нормативната среда. Нещо повече, “между-секторната стопанска матрица” позволява да се наблюдават стопанските явления възникващи “на границата” между двата сектора – “публичния” и “частния”. Именно тази “междина” зона – *terra incognita* в парадигмалната теория, всъщност представлява квази-пазарния сектор в смесените стопанства.

¹⁵ Виж подробно Стиглиц, Дж. “Икономика на държавния сектор”, университетско Изд. “Стопанство”, С. 1996 г., стр. 205 и сл.

Фиг.3-2: “Между-секторна стопанска матрица”:

Фиг.3		Характеристика на благата					
		Частни блага	Публични блага	Частни блага	Публични блага		
Характеристика на доставката	Частно доставени	<u>Квадрант 2.2:</u> Няма случай	<u>Квадрант 2.1:</u> Няма случай	<u>Квадрант 1.2:</u> Отношения от вида “класически” възложител / изпълнител	<u>Квадрант 1.1:</u> Отношения от вида принципал / агент	Публично потребени	Характеристика на потреблението
	Публично доставени	<u>Квадрант 2.3:</u> Няма случай	<u>Квадрант 2.4:</u> Няма случай	<u>Квадрант 1.3:</u> Отношения от вида администратор / потребител	<u>Квадрант 1.4:</u> Публичен сектор		
	Частно доставени	<u>Квадрант 3.2:</u> Пазарен сектор	<u>Квадрант 3.1:</u> Няма случай	<u>Квадрант 4.2:</u> Отношения от вида “секторен” възложител / изпълнител	<u>Квадрант 4.1:</u> Отношения от вида принципал / агент	Частно потребени	
	Публично доставени	<u>Квадрант 3.3:</u> Няма случай	<u>Квадрант 3.4:</u> Няма случай	<u>Квадрант 4.3:</u> Отношения от вида администратор / потребител	<u>Квадрант 4.4:</u> Неопределеност ¹⁶		
		Пазарна трансакция		Квази-пазарна трансакция			
		Характер на нормативната регулация					

Изм.: Собствен анализ.

Същевременно анализът на тези явления разкрива нормативните предпоставки за формирането и съществуването на отношения на деструкция в стопанството, възникващи на границата на публичния и частния сектори, които отношения са предпоставката за появата на квази-пазарни отношения, т.е. на такива, които имитират пазарен механизъм. Резултативно на този анализ са изведени “необходимо”-то и “достатъчно”-то условия за възникването на “квази-пазарни” отношения (т.е. отношения имитиращи пазарен механизъм) в стопанството. Същевременно чрез тях се обосновава системността и устойчивостта на тези отношения, които предпоставят обособяването им в “квази-пазарен” сектор в стопанската система. На практика това води до конструирането на трисекторен модел на смесеното стопанство, с включен квази-пазарен сектор.

Наличието на нормативно въведен механизъм за разходване на средства, имитиращ пазар – т.е. наличието на достатъчното условие, представлява икономическия критерий за секторизация на смесените стопански системи. В опростен вариант секторизацията критерий се свежда до определянето на характера на икономическите отношения. Както е видно от предходния анализ те се определят от consensus minimalis, а в по-тесен план: от отношенията на собственост и наличието на нормативни правила за правене на публичен избор, въвеждащи имитиращ пазара механизъм за осъществяването му, посредством публичните разходи.

¹⁶ Виж анализа в Глава II, т.1.1 от настоящото изследване.

КЛАСИФИКАЦИЯ НА МОДЕЛИТЕ НА СТОПАНСТВОТО

1. Моносекторни модели

Анализа в предходната глава на изследването резултира в конституирането като критерий, секторизиращ смесеното стопанство, характера на стопанските отношения. Доказа се, че при наличие на нормативно въведен механизъм за правене на публичен избор (респективно – за разходване на средства в защита на обществения интерес), който имитира пазар, в смесените стопански системи автоматично се обособява квази-пазарен сектор. Постави се задачата да открие в историческия материал определено логическо ядро, където са съсредоточени най-значимите исторически закономерности, имащи съществено значение за последващото пресъздаване на теоретичната картина на изследвания обект. Тази задача се свежда до изследване на теоретичните модели на стопанството, която има за цел да представи допълнителна теоретична аргументация относно валидността на изследователската хипотеза.

В съзвучие с тезата на Януш Корнай, че “всички социално-политико-икономически системи могат да бъдат преценявани според степента, до която те развиват гама от нравствени желания, и в зависимост от това, доколкото те подпомагат налагането на специфични ценности”¹⁷, разрешаването на тази задача (оценката) се осъществява в следната последователност:

- Първо, в сравнителен план, с оглед налагането на специфични ценности, се интерпретира взаимовръзката “микромотиви – макроповедение” спрямо установения стопански ред, утвърдена посредством съответния стопански модел;
- Второ, резултативно от първата задача се търси наличие на нормативна регулация за разходване на публичен ресурс (специфична ценност), въвеждаща имитиращ пазара механизъм, съобразно което се търси и наличие на квази-пазарно формирование – сектор или поне сегмент от сектор.

Конкретната цел на изследването в тази му част, е да се установи историческия момент и условия на възникване на квази-пазарен сектор. А с оглед на постигането на целта на дисертационното изследване – защита на издигнатата хипотеза, тези модели са интерпретирани, като в съответните разглеждани алтернативни модели са търсени онези акценти (елементи), предпоставящи анализа на съвременните смесени стопански системи като трисекторни.

¹⁷ Корнай Януш, “Социалистическата система. Политическа икономия на комунизма”, Изд. “Проф. М. Дринов”, С.1996 г., стр.36; удебеляването на шрифта – мой.

1.1. Моно-секторен модел: „Пазарна икономика”

Моно-секторният модел на пазарна икономика е въведен в икономическата парадигма с трудовете, формиращи ядрото на класическата политическа икономия. Първият концептуално завършен модел, е изведен от Адам Смит¹⁸ – неговият “*homo economicus*”, или още “свършеният егоист”, в стремежа за максимизиране на собствената възвръщаемост от дейността (печалбата), се ползва от всевъзможни способности и в този смисъл – от всички предоставени законови средства, включително и чрез възползването от разкрити “празноти в нормативното регулиране”¹⁹ на стопанската дейност²⁰. Дж. Мил, посочва че правителственото вмешателство, може да се класифицира в две групи²¹:

1. Директивно. Това е такъв вид вмешателство, при който правителството установява контрол и определя границите на свобода на действие на „частните лица”, посредством системата на законодателството;

2. Недирективно. Такова вмешателство е налице винаги когато правителството „издава препоръки и предоставя обширна информация, или когато то предоставя на отделни лица свобода на действията за постигане на полезни за обществото цели, но със средства на лицето и не вмесвайки се в тази му свобода, създава и ..собствен орган за постигането на тези цели”²².

Обобщенията, до които достига Дж. Мил и изобщо на класиците, носят духа на историческото време, в което твори. Обоснованата в модела “Пазарна икономика” необходимост от финансиране на стопански дейности, осъществявани от държавата и насочени към удовлетворяване на обществения интерес, посредством данъците и въобще – от система от данъци, напълно се вписва в интерпретацията на връзката “микромотиви – макроповедение”, представен в първата част на теоретичния анализ. При работата с *първоизточниците* не се откриха аргументи за наличие на нормативна регулация на начина, по който да се разходва ресурса,

¹⁸ Виж Смит, Адам “Изследване върху причината и природата за Богатството на нациите”, Изд. “Партиздат”, София 1984г.; виж още Ядгаров, “История економических учений”, Изд. “ИНФРА-М”, Москва 1998г., стр.60-61; също Пипев, Бежарова и колектив, “История на икономическите учения”.

¹⁹ Под “празноти в нормативната регулация”, е възприета легалната дефиниция на Росен Ташев – виж Ташев, Р. “Обща теория на правото”, Изд. “Сиби”, София 2006 г., стр. 72.

²⁰ Казано иначе, ако законът не регулира дадена стопанска дейност и в този смисъл, тя не е санкционирана от законодателството и извършването ѝ не води до негативни правни последици, то стопанските субекти ще се възползват от това. Така дейността им няма да намери пазарна санкция и като следствие – ще се ограничат възможностите да се акумулират публични финанси. Този извод се доказва в множество изследвания в областта на икономическата психология – виж “модел на Мак-Грегор”, Карпов, “Психология мениджмента”, Изд. “Гардарика”, Москва 2000 г., стр.149-150.

²¹ Освен представената класификация, определяща правителственото вмешателство като „директивно” и „недирективно”, в своя труд Дж. Мил започва анализа си от друга методологична постановка – възприета от Адам Смит, според която вмешателството се квалифицира според правителствените функции – така то е определено на функционален принцип, също в две квалификационни групи – „необходими” и „незадължителни”. Виж Мил, Дж. „Основи на политическата икономия. С някои приложения към социалната философия”(1848 г.), Изд. „Ексмо”, Москва, 2007 г., стр.814, стр.950, също 813-893 и 949-984.

²² Пак там – стр.950.

акумулиран в резултат на действието на данъците (т.е. публичния ресурс – изразено в съвременна терминология). По тази причина моно-секторния модел дори не може да бъде сегментиран в някаква форма на псевдо-пазар (квази-пазар). Действително, и данъците върху потреблението, и тези върху производството, независимо от формата (като процент или като абсолютна сума върху обема на активността или върху дейността), деформират действителните пазарни цени, но не променят същността на отношенията. Изведеният критерий за секторизация в квази-пазарно формиране изисква наличие на нормативна регулация, въвеждаща имитиращ пазара механизъм, а не просто такъв, който деформира пазарните отношения. В този смисъл и при условие на отсъствие на такава регулация, логичният извод е, че при конкретната историческа обстановка интерпретацията на стопанството посредством включване на квази-пазарна форма (сектор или поне сегмент в пазарния сектор) е неприложима.

1.2. Моно-секторен модел: “Централно планирана икономика”

В литературата съществуват множество изрази синонимизирани изрази “централно планирана икономика”. В настоящото изследване за репрезентативен на моно-секторния модел на централно планирана икономика е избран модела на класическия социализъм (“класическа система”)²³.

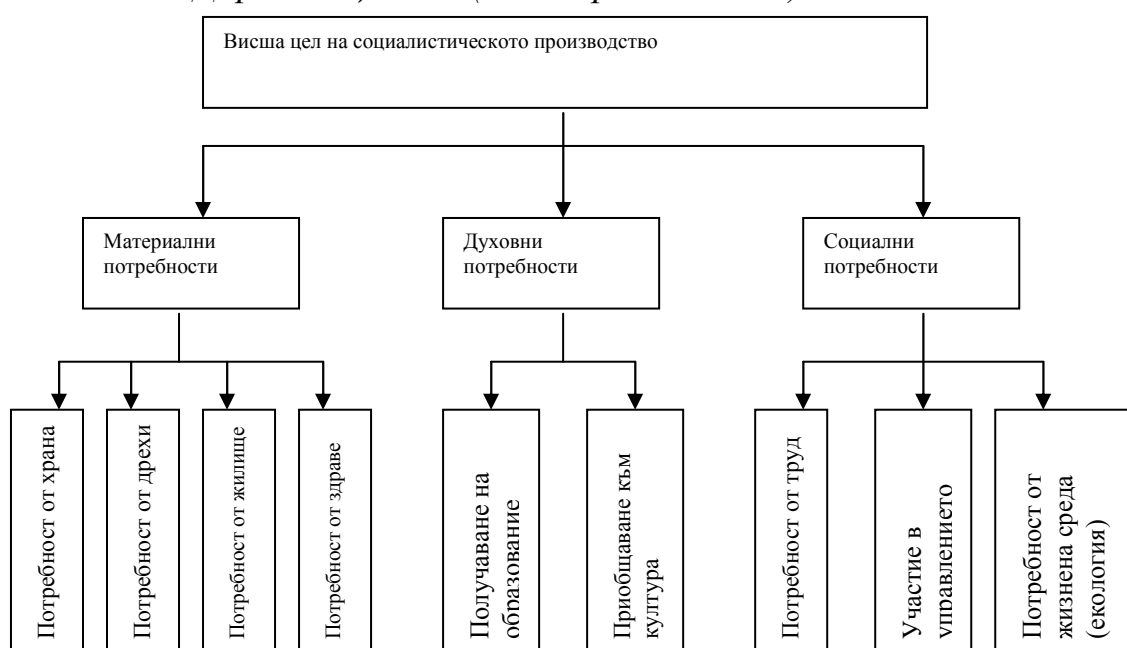
Придържайки се към вече въведената методология на изследване, следва да се интерпретира взаимовръзката “микромотиви – макроповедение”. Въведената в съответната част на настоящото изследване връзка има начален импулс, произтичащ от неудовлетворените потребности – които според степента, в която може да се говори за утвърден модел на потребление, се ранжират като “низши” и “висши”. Процесът по удовлетворяване на низшите (съгласно въведения критерий) потребности съставлява категорията “потребление” и съгласно теорията за пазара се описва с понятието “търсене”. Механизмът, посредством който се реализират висшите потребности, изисква формулирането им на общностно равнище и предприемане на действия за утвърждаването, респективно – възприемането им. Анализът в Глава I показва, че по този начин се променя структурата, а в радикални случаи – и съдържанието, на обществения консенсус относно базовите ценности на обществото, съставляващи *consensus minimalis*. В съвременните стопанства въпросната промяна е обвързана с регулиращото действие на нормативния ред, което се реализира по две линии. На първо място, чрез установения стопански ред и координиращия механизъм на цените или, на второ място, чрез установения демократичен

²³ Относно класификацията – виж Корнай, Ануш “Социалистическата система. Политическа икономия на комунизма”, Изд. “Проф. М. Дринов”, С. 1996 г., стр.31

политически ред и респективно – координирания механизъм на политическия процес.

В модела на централно планираната икономика съдържанието на понятието *consensus minimalis* се репрезентира със съдържанието на основния икономически закон на социализма, който утвърждава, че производството следва да е в “...интерес на повишаване на благосъстоянието и на свободното всестранно развитие на асоциацията на трудещите се и на всеки неин член”²⁴. Изключително характерно за централно планираните икономики е, че сложната структура и многообразието на потребностите резултират в “...разгърнатата система от цели, където в ролята на коренна основа излиза висшата цел на общественото производство”²⁵ – представена с фигура 4:

Фиг.4: “Дърво на целите (на потребностите)”²⁶

Източник: Фигурата е възпроизведена по авт. кол., “Политическая экономия”, М. 1988 г., превод от руски Казаков, Ат. и Радев, Н. “Политическа икономия”, Изд. “Наука и изкуство”, С. 1989 г., стр.465

Така “Дървото на целите (на потребностите)” е инструмент въз основа на който се “...изразява структура на обществените и лични потребности, се определят изискванията към резултатите от социалистическото производство, състава на обществения продукт”²⁷. С други думи – въвежда се обвързаност между предварително дефинирани, в съответствие с “висшата цел”, потребности и конкретни цели в производството. В общ контекст може да се направи изводът, че видът и равнището на удовлетворяване на потребностите се определят в съответствие с

²⁴ Виж авт. кол., “Политическая экономия”, М. 1988 г., превод от руски Казаков, Ат. и Радев, Н. “Политическа икономия”, Изд. “Наука и изкуство”, С. 1989 г., стр.460; още авт. кол., “Политическая экономия”, т.2, Изд. “Политиздат”, М. 1976 г., стр.90-92.

²⁵ Виж авт. кол., “Политическая экономия”, М. 1988 г., превод от руски Казаков, Ат. и Радев, Н. “Политическа икономия”, Изд. “Наука и изкуство”, С. 1989 г., стр.463.

²⁶

²⁷ Пак там – стр.466.

изискванията на основния икономически закон на социализма и се удовлетворяват посредством стопански механизъм, основан на плана, използвайки обективните икономически закони. В този смисъл планът, освен производствена насоченост, включва необходимостта от потребление на произведеното. За да може да се осъществи това потребление, класическият модел на социализма включва система от стопански връзки, които съставляват същината на социалистическото разбиране за “пазар”. В доктрината той е определен като “...размяна, организирана по законите на стоковото производство и обръщение, съвкупност от отношения на стоковото и паричното обръщение”²⁸. В този смисъл – “пазарът” в социалистическата система има основно съдържание съответстващо на съдържанието на понятието “пазар” в пазарните икономики, естествено – без да е налице пълна идентичност (различията са явни още на равнище “доктрина”).

В доктриналната теория на социализма пазарът се разглежда като произведен на производството²⁹ (права връзка), но решаваща относно пазара е формата на собственост, който на свой ред е решаващ за производството (регулираща, обратна връзка). В този смисъл пазара, на свой ред, регулира производството чрез плана³⁰. Иначе казано размяната (пазара) е планово организирана и свободата на размяна е директивно ограничена. Това води до извода, че е налице нормативно определен механизъм за правене на публичен избор. Същевременно това не е необходимото условие за наличие на квази-пазарен сектор – съгласно издигната хипотеза, квази-пазарен сектор е налице когато публичният избор се осъществява въз основа на нормативно правило, което имитира пазар. Тук – при модела на централно планирана икономика, пазара е подчинен на нормативни правила, но те задават неговата рамка, а не са въведени да имитират пазарен механизъм. Ето защо класическият модел на държавно регулираното стопанство *не може* да се интерпретира в двусекторен модел с включен квази-пазарен сектор. Освен това, съвкупността от условия предпоставящи наличието на квази-пазарен сектор, не е удовлетворена и по линия на условието за достатъчност, съгласно което се изисква наличие на конкретни субекти (носители) на отношението от разнороден порядък.

²⁸ Виж авт. кол., “Политическая экономия”, М. 1988 г., превод от руски Казаков, Ат. и Радев, Н. “Политическа икономия”, Изд. “Наука и изкуство”, С. 1989 г., стр.618.

²⁹ “Пазарът винаги в човешката история е произведен на производството. Производството е определящото, а потреблението и пазарът са решаващите. Решаващото произтича от генотипа (формата на собственост), която е различна при комунизма и социализма. Иначе пазарът е винаги произведен”. (цитирано по Миркович, К. – редакционни бележки към дисертационният труд).

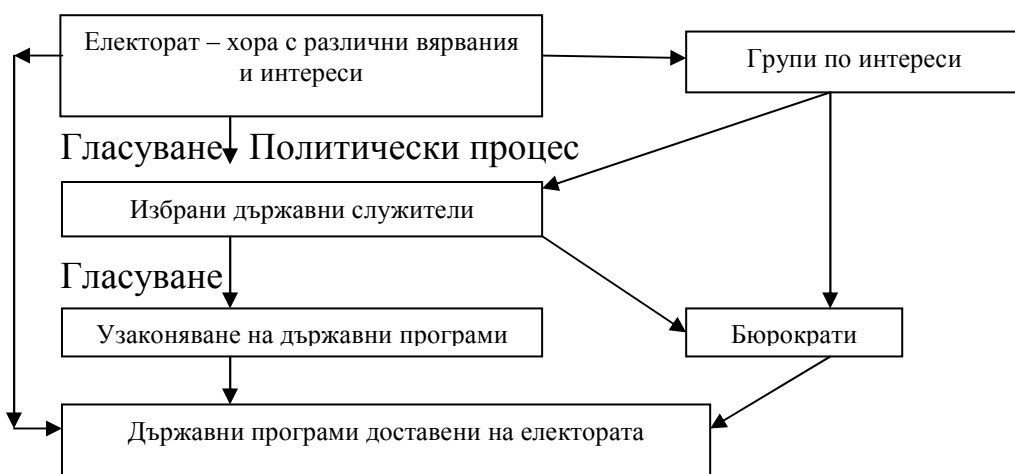
³⁰ В този смисъл: “Плановото регулиране не произтича от това, че пазарът е произведен на производството, а от формата на собственост” (цитирано по Миркович, К. – редакционни бележки към дисертационният труд).

2. Двусекторни модели

Съвременните смесени стопански системи най-често се интерпретират посредством двусекторните модели, които обособяват в стопанството два сектора – „публичен сектор” и „частен сектор”, с произтичащите им функционални характеристики. Придържайки се към вече въведената методология на изследване, следва да се интерпретира взаимовръзката “микромотиви – макроповедение”. Характерно за групата разглеждани двусекторни модели на стопанството, обаче е, че взаимовръзката “микромотиви – макроповедение” има идентична интерпретация – за всеки отделен двусекторен вариант. Затова тя не е обект на индивидуален анализ за всеки от моделите, а се разглежда общо за тях.

Механизма за съгласуване на индивидуалните предпочитания се осъществява посредством политическия процес и конкретно – чрез гласуване. Последното, като процедура за изразяване на обща воля (избор), е приложимо към вземането на политически решения, които обаче се явяват определящи и за икономическите решения. Тези две категории – политическите и икономическите решения, както посочва Кенет Ероу в труда си “Публичен избор и индивидуални ценности”, са подразделения на понятието “консенсус”. Съгласно интерпретацията на това понятие в предшестващите глави на настоящото изследване, консенсусът е многомерен и се обобщава с понятието *consensus minimalis*, чиято експликация е в конституционните норми. Така на основата на Конституцията и посредством политическия процес би следвало да се осигури постигането на състояние определимо като “консенсус”. Схематично механизма се репрезентира с фигура 5: “Връзка между електората и държавните програми, предназначени да осигуряват доставянето на услуги”:

Фиг.5: “Връзка между електората и държавните програми, предназначени да осигуряват доставянето на услуги”

Източник: Фигурата е възпроизведена по Стиглиц, Дж. “Икономика на държавния сектор”, университетско Изд. “Стопанство”, С. 1996 г., стр. 209.

Съгласно представеното чрез фиг.5, електоратът избира държавни служители, които на свой ред узаконяват програми и определят бюрократи, които да администрат тези програми. Бюрократите осигуряват услуги на електората в контекста на узаконените програми. Групите със специални интереси упражняват влияние на всички етапи.

Представения механизъм на съгласуване на волите, респективно – на определяне на обема от необходимите публични блага, съответства на модела “микромотиви – макроповедение”, въведен с настоящото изследване. В този смисъл – ценностното ядро на двусекторните модели не отхвърля предварително възможността за въвеждане на нормативна регулация за разходване на публичен ресурс (специфична ценност), въз основа на която се имитира пазарен механизъм, при разходването на публичните ресурси в отговор на търсенето предявена от публичния сектор за задоволяване на необходимостите от публични блага.

Следователно, двусекторните стопанства имат същностни особености, предполагащи възможността за наличие на квази-пазарно формиране – сектор или поне сегмент от сектор.

2.1. Дву-секторен модел: „Публичен сектор – частен сектор”

В парадигмалната теория смесеното стопанство най-често се представя с двусекторен модел, секторизиран в “публичен” и “частен” сектори. Характеристиките на “частния сектор” са идентични с характеристиките на моно-секторния стопански модел “Пазарна икономика” (виж също и фиг. 3-1). Доктрината интерпретира „Пазара” като ефективен механизъм, посредством който се удовлетворяват индивидуалните потребности, но ако това е безспорно за тях, то относно потребности, които са изведени (или поне представяни) като „общностни” – това не е така. Затова в парадигмалната теория резонно възникват направления, които разработват проблема относно начина за ефективно формулиране (извеждане) и удовлетворение на обществените потребности (вкл. и индивидуалните и групови потребности, но проявени на това равнище). Критиката към възприетите теоретични модели, интерпретиращи публичния избор, е основана именно на механизъм за общностно налагане на индивидуалния интерес, както и последващата му реализация представения с анализа в Глава I на изследването (виж фиг.1 и 2). Освен това – в методологически аспект, доктриналният подход към проблемът за публичния избор се разрешава, като основата на изследователската постановка в алтернативните парадигмални интерпретации е една и съща – най-кратко изразено: държавата предлага, а обществото търси определени блага. Всички такива модели³¹ ползват

³¹ Например: утилитарният подход на Бентам към функцията на общественото благосъстояние; моделът “Роулсианска функция на общественото благосъстояние”; моделът на функцията на общественото

инструментариума на ординалната теория за полезността, като въвеждат (и в следствие оптимизират) определена функция на общественото благосъстояние. Основна методологична слабост на тези модели е, че те не интерпретират взаимовръзката между публичното предлагане и търсенето, което осъществява държавата, за да може да достави въпросните блага на пазара (или пряко на бенефициентите), нито отчитат влиянието на нормативния ред.

Едно от най-интересните и пряко относими към разработваната хипотеза в настоящия труд е модела на Нисканен “предлагане на публични блага”³². Особеното (и важното в случая) е, че този модел отчита наличието на пряка връзка между бюджетните разходи и предлагането на публични блага. Извода, до който достига Нисканен е, че с действията си бюрократът “раздува” величината на искания бюджет, чрез който да се достави предпочитаното от междинния избирател количество публично благо. По-конкретно, изводът на Нисканен е, че “...размерът на бюджета, който осигурява оптималното количество публично благо Q_1 (или това, което предпочита средния избирател) се равнява на половината от искания бюджет на бюрократа Q_2 ”³³. Този резултат, обаче, е предпоставен от вида на функциите, които използва Нисканен за да репрезентира функцията на общата полезност от потреблението на публичното благо V и функцията на разходите за неговото създаване TC – чрез съответните им криви.

Освен критиката по отношение на вида на използваните зависимости, в теорията модела на Нисканен се критикува най-вече по линия на комплексността на функцията на полезността на бюрократите и наличието на асиметрия на информацията, с която разполагат субектите, имащи отношение към бюджетните решения.

2.2. Двусекторен модел: „Публичен сектор – частен сектор”, с включен елемент “публично-частно партньорство”

При този модел смесената стопанска система се определя като двусекторна с „публичен сектор” и сектор „бизнес”, но с включен елемент „публично-частно партньорство”. Моделът на ПЧП обаче не е универсален – той е приложим само за онези публични блага, чието потребление и заплащане може да се индивидуализира. Идентифицирането на дейностите, които могат да бъдат обхванати от ПЧП, ползва два разграничителни критерия:

- Платец – с две категории: държава или корпоративен сектор;

благосъстояние по Бергсон (1938) и Самуелсън (1954); моделът на Пол Самуелсън: “Ефективно осигуряване на публични блага” и т.н.

³² Виж Niskanen W., “Bureaucracy and Representative Government”, Aldine Transaction, Chicago (1971) 2007, стр. 9 и 15.

³³ Виж Niskanen W., “Bureaucracy and Representative Government”, Aldine Transaction, Chicago (1971) 2007, стр. 52, 64, 77 и сл.; Виж също: Jackson, P. и Brown, C. “Икономика на публичния сектор”, Изд. PSSA, С. 1998 г., стр.177.

- Производител – с две категории: държава или корпоративен сектор.

Доколкото алтернативите са между публично (държавно) или частно финансиране – от една страна, а от друга – между държавно или частно доставяне на благата, то разрешаването на проблема с идентифициране става посредством “матрицата на Стиглиц”³⁴ – фигура 6:

Фиг.6: “Различните схеми, при които благата са произведени и заплащани”

		Кой плаща	
		Частен сектор (80% от БВП)	Държавен сектор (20% от БВП)
Кой е производителът	Държавен сектор (12% от БВП)	- електропроизводство - електроразпределение - топлинна енергия - ВиК услуги	- Сигурност - Образование - Отбрана - Кадастър и регистри
	Частен сектор (80% от БВП)	- Жилищно строителство - Геодезия	- Комунални услуги - Здравеопазване - Продукция на ВПК

Източник: Фигурата е възпроизведена по Стиглиц, Дж. “Икономика на държавния сектор”, университетско Изд. “Стопанство”, С. 1996 г., стр. 205

Съгласно модела на ПЧП подходящи за ПЧП дейности са тези, при които от двете страни на стопанското отношение стоят разнородни стопански субекти. Това са случаите, при които:

- Платецът е субект на държавния сектор, а производител (доставчик) е субект на частния сектор – т.е. отношенията са от вида “публично потребени – частно доставени блага”, представени с квадранти 1.1, 1.2, 2.1 и 2.2 на фигура 3;

- Платецът е субект на частния сектор, а производител (доставчик) е субект на държавния сектор – т.е. отношенията са от вида “публично доставени – частно потребени блага”, представени с квадранти 3.3, 3.4, 4.3 и 4.4 на фигура 3.

Конкретното приложение на модела ПЧП е детерминирано от два основни фактора – от спецификата на дейностите и от регулаторната рамка. По отношение на спецификата на дейностите вече е внесена яснота. Интерпретацията по отношение на регулаторната рамка показва, че в този модел необхванати остават съществена част от стопанските отношения, възникващи по повод осъществяването на т.нар. „публичен избор” и в този смисъл няма резон моделът на ПЧП да се трактува като трисекторен. Нещо повече – за всички случаи, представляващи дейности обект на регулиране посредством Закона за обществените поръчки, моделът на ПЧП е подчинен на действието на тези норми³⁵. От казаното става ясно, че съгласно

³⁴ Относно твърдението и метода виж Кънев, Евг. “Публично-частно партньорство: принципи, модели и политики за предлагане на публични блага”, Дисертационен труд – УНСС, С. 2009 г., стр. 31; относно “матрицата на Стиглиц” виж Стиглиц, Дж. “Икономика на държавния сектор”, университетско Изд. “Стопанство”, С. 1996г., стр. 205.

³⁵ В този смисъл трудно може да бъде защитена хипотезата, че “...ПЧП в сравнение с обществените поръчки са по-ефективен модел за предлагане на публични услуги и изграждане на публични

възприетия критерий за обособяване на квази-пазарния сектор, моделът на ПЧП напълно удовлетворява това условие. И това е напълно резонно, доколкото анализът с “матрицата на Стиглиц” показва възможните области на сътрудничество – много по-широки, отколкото концептуалните модели на ПЧП, така както следва и от социално-икономическата матрица презентирана с фигура 3.

Следователно, моделът ПЧП също въвежда псевдо-пазарни механизми за правене на публичен избор, но той е частен спрямо трисекторен модел, с включен квази-пазарен сектор, т.е. отношенията описвани с модела на ПЧП са неразривно свързани с отношенията в квази-пазарния сектор, те са част от тях и като такива са инградиентни за третия сектор – но не го изчерпват. Освен това – правилата регламентиращи ПЧП са в йерархична подчиненост, спрямо правилата на ЗОБП, която е нормативно дефинирана (т.е. възниква с обща задължителна сила за всички субекти).

2.3. Двусекторен модел по Мамедов

Представяният двусекторен модел на смесената икономика по Мамедов³⁶ е разработен с труда му „Смесена икономика: двусекторен модел”³⁷. В този монографичен труд се представя принципно нова интерпретация на смесените икономики, при това посредством методологичния инструментариум на класическата теория на пазара.

Съвременните икономики, отбелязва Мамедов, посредством механизмите на „вот”-а, разпределят ресурси по такъв начин, че и неплатежоспособната част от търсенето, репрезентиращо определени потребности, се удовлетворява в определени граници, които от своя страна са определени от обществото като резултат от осъществен публичен избор³⁸. Така се констатира, че понятието „пазар” е относимо към понятието „търсене”, а понятието „потребност” – се съотнася с понятието „икономика”³⁹. Оценя се, че класическият модел има потенциал да интерпретира и тази по-широка категория – „потребност”. Определя се до къде се простира „пазар”-а и кое определя границите на „икономика”-та:

активи” – Кънев, Евг. “Публично-частно партньорство: принципи, модели и политики за предлагане на публични блага”, Дисертационен труд – УНСС, С. 2009 г., стр.13.

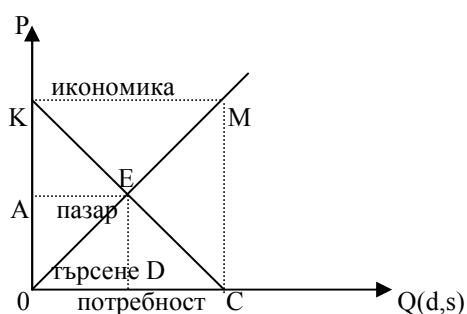
³⁶ Октай Юр. Мамедов (1945 г. рожд.), Професор доктор на икономическите науки, член на АН на СССР – в последствие АН на РФ, е завеждащ катедрата по „Политическа икономия”, „Икономически факултет” на Ростовския Държавен Университет. Основни трудове „Социалистическое производственное отношение”(1983 г., повт.1997 г.), „Архитектор макроэкономики”(1997 г.) и „От модели классического рынка – к модели смешанной экономики”(1999 г.).

³⁷ Мамедов, “Смешанная экономика: двухсекторная модель”, Изд. ”КноРус”, Ростов-на-Дон 2001 г.

³⁸ Мамедов не прави изрична уговорка, че анализът му е насочен специално към „икономика”-та, а не към „стопанство”-то – като цяло, и в изследването си той действително не надхвърля рамките на класическия икономически методологичен инструментариум, поради което подобна уговорка е излишна. Това е качествено различен интерпретативен подход, спрямо застъпления в настоящата дисертация, която изследва обществени отношения по повод „публичния избор”, което неминуемо определя обект на изследване на равнище „стопанство”, а не на равнище „икономика”.

³⁹ Виж Мамедов, “Смешанная экономика: двухсекторная модель”, Изд. ”КноРус”, Ростов-на-Дон 2001 г. – стр.14.

Фиг.8: Икономически параметри на пазара, потребностите и икономиката, по Мамедов

На фигура 8 икономическите параметри на пазара, потребностите и икономиката са представени съответно с отсечките:
 OD=търсене (платежоспособна част от потребността); DC= неплатежоспособна част от потребността; OC=обща величина на потребността; OA=„цена търсене“; OK=„цена потребност“; OAE=„пространство на търсенето“ (пазар); OMC=„пространство на потребността“ (икономика).

Източник: Мамедов, „Смешанная экономика: двухсекторная модель“, Изд. „КноРус“, Ростов-на-Дону 2001 г., стр.17:

Установената пазарна цена на удовлетворение на потребността е OA, която е репрезентативна за платежоспособната част на потребността – отсечката OD. Според Мамедов, удовлетворяването на остатъчното търсене DC, репрезентиращо неплатежоспособната част от потребността, следва да става по действащата пазарна цена OA, но същевременно за обем на потребността OC, само част от производителите са ефективни – отсечката OE от кривата на предлагането. Този начин на представяне на зависимостите „пазар – търсене“ и „икономика – потребност“, позволява да се уточни същността на „пазар“-а, която се свежда до „цено-управляемо поведение на купувачи и продавачи“⁴⁰. Според автора на настоящото изследване този възглед е едностранчив и неправилно свежда величината на реалната потребност, само до една-единствена зависимост – от пазарната цена (отсечката OA на фиг.8). Показано е, че някои от потребностите в съвременните общества, изискват по-пълно удовлетворяване, отколкото „пазар“-ът е в състояние да предложи. Така в съвременните смесени икономики, Мамедов различава два сектора – „видим „пазарен“ („частен“, „предприемачески“) сектор и невидим „не-пазарен“ („обществен“, „държавен“) сектор“⁴¹. Условието (критерия), при което се определя „пазарният сектор“, се изразява в задължителното превъзходство на „цената на търсене“ над „цената на предлагане“, докато обратното съотношение между цените, се явява критерий по които се определя „не-пазарния сектор“⁴². Изведения по модела на Мамедов секторизиращ критерий не противоречи на въведения с настоящото изследване – двата критерия са от разнороден порядък. Това означава, че те могат да се кумулират, но това не е необходимо, тъй като с последващия анализ се доказва, че разработения тук секторизиращ критерий, инкорпорира критерия на Мамедов.

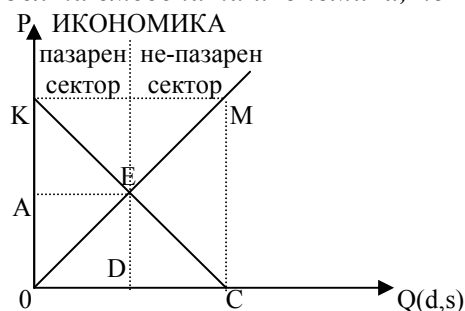
Мамедов определя съвременните смесени икономики, като двусекторни, които интерпретира графично с модела представен на фиг. 9:

⁴⁰ Пак там – стр.18.

⁴¹ Пак там – стр.33.

⁴² Пак там – стр.33-36.

Фиг.9: Модел на смесената икономика, по Мамедов

Източник: Мамедов, "Смешанная экономика: двухсекторная модель", Изд. "КноРус", Ростов-на-Дон 2001 г., стр.37.

Той констатира наличие на „смутеност“ в съвременните икономики, което следва да се разбира като „неизбежността и необходимостта да се съчетават две полярни, алтернативни, диаметрално-противоположни форми на организация на общественото производство – „пазарно“ и „не-пазарно“⁴³. Тази смутеност в настоящото изследване е определена като „отношения на деструкция“ на пазара (т.е на парният механизъм).

Следователно, ако частният сектор на смесените икономики в ценови аспект, се представя само с една-единствена равновесна обществена цена, то общественият сектор, се представя от множество индивидуални, установени по административен ред цени – такива, че да възмездяват загубите на този производител, чиято продукция се възприема като обществено необходима, но който производител, не е в състояние да се вмести в установената от „свободния“ пазар цена. Въз основа на този извод, Мамедов стига до заключението относно възникването на две явления с особена важност:

1. Формира се „квази-цена на търсене“;
2. Формира се „квази-конкуренция“ между неефективните производители, за правото да функционират в обществения сектор⁴⁴.

Направеният извод е от изключителна важност – на първо място, той се потвърждава с разработения и представен с настоящото изследване трисекторен модел на смесеното стопанство с включен квази-пазарен сектор и на второ място – въз основа на това ясно разграничение за цените в публичния и корпоративния сектори, става възможна диференциацията на публичните и държавните разходи – от една страна, а от друга –

⁴³ Пак там – стр.37.

⁴⁴ Тази интерпретация е качествено различна от интерпретацията на цените в публичния сектор, произтичаща от характера на утвърждавания с настоящата дисертация три-секторен модел на смесените стопански системи, според която наистина има „квази-цени“, които са по-високи, спрямо цените на „свободния“ пазарен сектор. Но производителите, които оперират като субекти в квази-пазарния сектор, оперират едновременно и на пазарния сектор – т.е. априори те са ефективни производители. Така че по-високите цени, не са предназначени да покриват техните икономически загуби от разширяване на мащаба на производството, а са в следствие от квази-конкуренцията в квази-пазарния сектор, където избора е в следствие не на свобода на договарянето, а е резултат от имитация на пазарен механизъм, получена в следствие прилагането на нормативното правило за правене на публичен избор. Б.а.

диференциацията на самите държавни разходи като зависими или независими от реда, по който следва да се реализират (в частност – от приложението на нормативното правило за разходване на финансов ресурс, въвеждащо имитиращ пазара механизъм).

Представения модел на двусекторните икономики, разработен от Мамедов, е забележителен с това, че в него посредством методологическия инструментариум на класическата икономическа теория адекватно се интерпретират отношенията в публичния сектор, благодарение на което се дава теоретична интерпретация на причините за неефективността в публичния сектор, като се дефинират две особено важни явления – „квази-цени” и „квази-конкуренция” в публичния сектор. Настоящото изследване, представяно с дисертационния труд, разширява интерпретативния подход на Мамедов, като анализира идентифицираните фактори, определящи публичния избор, именно – ресурсите, в специфичния им аспект на режима на собствеността; потребностите – в спецификата им на „висши” и „низши”; правния ред и специално Конституцията – като метод на съгласуване на волите, който в публичния сектор замества свободата на избора с нормативно правило за правене на публичен избор и т.н.; всичко това насочва към проблемите на икономиката на по-високо равнище – „стопанство”. Ето защо дисертационният труд е именуван: „Смесени стопански системи: „квази-пазарен” сектор”, който в отличие спрямо изводите в труда на Мамедов, обобщава, че производителите, които оперират като субекти в квази-пазарния сектор, оперират едновременно и на пазарния сектор – т.е. априори те са ефективни производители. Така че по-високите цени не са предназначени да покриват техните икономически загуби от разширяване на мащаба на производството, а са в следствие от квази-конкуренцията в квази-пазарния сектор, където изборът е вследствие не на свобода на договарянето, а е резултат от имитация на пазарен механизъм, получена вследствие прилагането на нормативното правило за правене на публичен избор.

3. Трисекторни модели

Трисекторните модели представят качествено различна интерпретация на съвременните смесени стопански системи в сравнение с „усъвършенстваните” двусекторни модели, разгледани в предходното изложение.

Качественото различие произтича от това, че с тях вече се признава наличието на устойчив обем от специфични стопански отношения (отношения на деструкция на пазарния механизъм), които не са характерни нито за публичния, нито за частния сектори.

3.1. Трисекторен модел с включен сектор „НТООД”

Методологичният фундамент на критиката по несъстоятелността на трисекторния модел във варианта „модел НТООД” остава упрекът в

липсата на икономически обоснован дефиниращ критерий (или група критерии) за определянето на секторизацията в стопанството. Към това се добавя несъстоятелността при формирането на едно-субектен изоморфен сектор, което противоречи на изискването за анализ на отношения, а не на субекти! И основния проблем – необхваната остава съществена част от стопанските отношения, възникващи по повод осъществяването на т.нар. „публичен избор“⁴⁵ (визират се отношенията на пазарна деструкция).

Подобен подход в секторизирането на стопанството се основава на привидно възможната аналогия с публичния сектор, който формално също е едно-субектен. Но разликата е съществена – обособявайки държавата в самостоятелен сектор, се обособяват стопански отношения, имащи административен характер, а не просто се „изолира“ стопански субект в самостоятелен сектор. Такъв точно е и принципът, по който отношенията характеризиращи се със свобода на договарянето се обособяват в бизнес сектор. Така става очевидно, че „сектор на НТООД“ не може да съществува самостоятелно и такъв сектор не следва да се обособява по субектен признак! С други думи „сектор на НТООД“, състоящ се само от стопански субекти, определени като НТООД, не е методологически издържана концепция. В този смисъл преодоляването на визирания проблем по отношение на „недостатъчност“-та чрез обособяването на трети сектор с единствен субект НТООД не е приемлив подход, приложим към анализ на стопанството взето в неговата съвкупна форма.

На практика този модел е много сходен с модела ПЧП, но съществената разлика е, че в доктриналната теория ПЧП не се интерпретира в секторно измерение, така както е традицията по отношение на НТООД. Но с оглед на защитаваната хипотеза, от съществено значение е единствено констатацията, че при разходването на публичните ресурси тези субекти се придържат към процедури, които са нормативно въведени и имитират пазарен механизъм – което автоматично ги прави субекти на квази-пазарно отношение.

3.2. Конструирание на общ трисекторен модел с включен „квази-пазарен“ сектор

За основа на схемата на макро-правното регулиране като начало се възприема схемата на икономическите отношения на макро-равнище, извлечени от Кейнсианския модел на макроикономиката⁴⁶ – в частност: отношенията “Държава – Бизнес”, като под “държава” ще се разбират държавните институции, натоварени със задачата да регулират “бизнеса”; а под “бизнес” – стопанските организации (т.е. такива с икономическа дейност), и частни, и публично-правни. В така конструирания модел, се

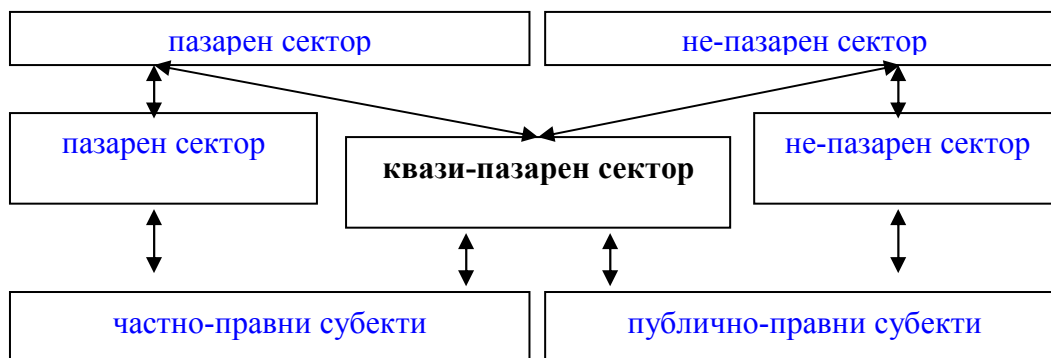
⁴⁵ Виж фиг.3.

⁴⁶ Кейнс, “Обща теория на заетостта, лихвата и парите”, Изд. “Христо Ботев”, София 1993 г.,; виж още Пайд, Мамедов и Адилова, “Архитектор макроикономики (Дж.Кейнс и его макроэкономическая теория)”, Изд. “Феникс”, Ростов-на-Дон 1997 г., стр.153 и стр.186.

анализират взаимовръзките между три стопански субекта – “държава”, “частни стопански организации” и “публично-правни стопански организации” (като последните влизат в съставното “бизнес”).

Този модел има определена специфика по отношение на определянето на стопанските субекти, функциониращи в отделните сектори. Като тип стопанските субекти, влизащи в състава на който и да е от трите сектора, са постоянни – те са или публично-правни, или частно-правни организации. Като конкретни стопански субекти – няма пречка те постоянно да се менят или се проявяват едновременно в двойствен формат, т.е. да оперират едновременно в два сектора. Това е допустимо, поради подбратия дефиниращ критерий – “характер на стопанските отношения”. Този извод се визуализира, посредством фигура 12.

Фиг.12: “Пространствена визуализация на трансформацията от двусекторен в трисекторен модел на смесена икономическа система”

Изт.: Собствен анализ.

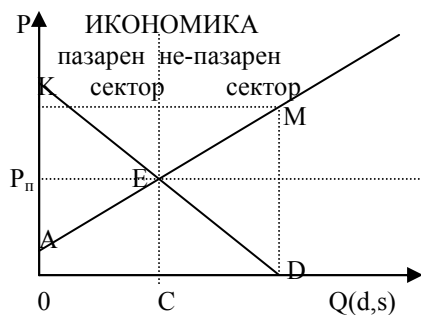
Съгласно модела по Мамедов на смесената двусекторна икономика, за един и същи продукт се установяват две цени – едната на пазарния сектор ($P_{\text{п}}$), а другата в публичния ($P_{\text{квп}}$). Особеното е, че съгласно тази интерпретация $P_{\text{квп}}$ е винаги по-голяма от $P_{\text{п}}$. Освен това, решението на публичните власти каква част от неудовлетвореното търсене да финансират, всъщност трансформира кривата на търсене в абсолютно нееластична – това от една страна, а от друга сменя субекта от страна на търсенето. Така в модела “икономика” (виж фиг.13-1) остатъчното (неудовлетворено) търсене е предявено от неопределен кръг субекти – от гледна точка на правосубектността им, докато в модела “квази-пазарен сектор” (виж фиг.13-2) търсенето е предявено от страна на публичния сектор – пряко или косвено, само чрез финансирането. Тази специфична крива на търсене отразява още една особеност, произтичаща от отношението “бюджет-количество”⁴⁷, което налага да се въведе и трета цена – “бюджетна цена” ($P_{\text{б}}$), чрез която се ограничава търсенето в публичния сектор и която на практика репрезентира съответния бюджетен лимит по съответното разходно перо. Така графичната интерпретация на остатъчната част от търсенето удовлетворена чрез публичния сектор,

⁴⁷ Тук: “бюджет” – размера на публичното финансиране; “количество” – количествено измерение на потребността, определена да бъде удовлетворена със съответния бюджет. Б.а.

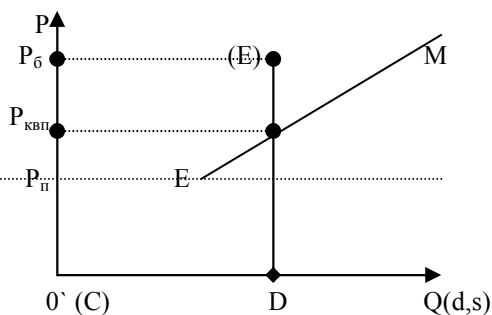
представя крива на търсене, която е абсолютно нееластична и е ограничена – фиг. 13-1 и 13-2:

Фиг.13-1: “Икономика”, Мамедов

фиг.13-2: “Квази-пазарен сектор”, Беев

Източник: по Мамедов

Изт.: собствен анализ.

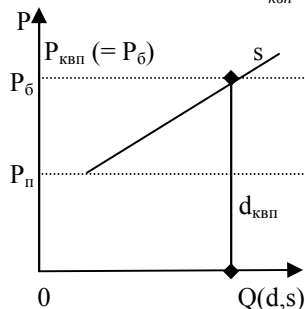
Съобразно разработения модел кривата на предлагане запазва положителния си наклон, но е модифицирана – тя започва от равновесното равнище на установената $P_п$, но без да я включва (съдържа).

Конфигурирането на тези две криви има два варианта:

- Вариант първи: двете криви се пресичат. В този случай трябва да се разграничат два момента:
 - i. тогава когато кривите се пресичат на равнището на определената бюджетна цена ($P_б$) – това съответства на положение, при което кривите се пресичат в крайната (финалната, завършващата) точка на кривата на търсене $P_б$ (фиг. 14-1);
 - ii. и случай, в който кривите се пресичат в произволна друга точка (очевидно на равнище по-високо от установената равновесна пазарна цена $P_п$ на конкурентния пазар и под $P_б$) (фиг. 14-2).

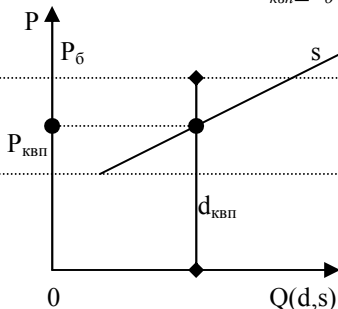
- Втори вариант: двете криви не се пресичат – фиг. 15.

Фиг. 14-1: Условие $P_{квп} = P_б$

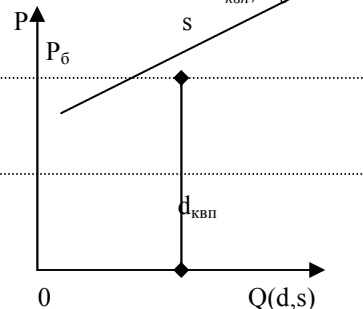

Изт.: Собствен анализ

Фиг. 14-2: Условие $P_{квп} \leq P_б$

Фиг. 15: Условие $P_{квп} \neq P_б$

Така на практика имаме три цени:

- Пазарна цена ($P_п$) – тази, която е постигната между частно-правните субекти, на пазарния (конкурентен) сектор;

- Квази-пазарна цена ($P_{\text{квп}}$) – тази, която е постигната на квази-пазарния сегмент, между държавата (в качеството ѝ на монополист⁴⁸) и частно-правните субекти;
- Бюджетна цена (P_6) – тази, която е формирана на база бюджетен процес, т.е. на основата на разпределение, или с други думи – на “не-пазарния (публичен)” сектор.

Между тях има определена релация – така $P_{\text{квп}}$ не може да е по-голяма от P_6 , но винаги е по-голяма от $P_{\text{п}}$, а превишението на $P_{\text{квп}}$ над $P_{\text{п}}$, със сигурност индицира неефективно разходване на публичните средства. По-интересен е въпросът за релацията „ P_6 - $P_{\text{п}}$ ”: принципно между тях следва да има съпоставимост, тъй като P_6 – респективно разходите по консолидирания бюджет, са формирани на базата на $P_{\text{п}}$, но доколкото P_6 са прогнозни, те са завишени спрямо $P_{\text{п}}$, тъй като в тях са отчетени влиянието на инфлационните очаквания, очаквания средногодишен курс на националната валутна единица и други, детерминиращи бюджетната прогнозна цена, фактори⁴⁹. Така с оглед на казаното е валидно ограничението:

$$P_{\text{п}} < P_{\text{квп}} \leq P_6 \quad (6)$$

Ясно е, че колкото е по-голяма разликата между $P_{\text{п}}$ и $P_{\text{квп}}$ (респективно P_6), толкова по-голямо е отклонението, констатирано при публичния избор, от принципите на пазарното стопанство и съответно – от принципите на ефективността. Същевременно се показва, че смесените икономики (в по-широк аспект: смесените стопански системи) автономно генерират неефективност при разходването на публичния ресурс, насочен към удовлетворяване на потребности, идентифицирани като обществени (или от обща полза). Това обяснява защо в смесените стопански системи, се въвеждат правила за разходване на средства за “определени в закона дейности с обществено значение”⁵⁰ – именно с цел преодоляване на констатираната неефективност. Тази цел недвусмислено е експлицирана в действащия нормативен ред у нас (а доколкото той е реципиран от европейското законодателство – може да се твърди, че това е вярно и на равнище ЕС): “...с цел осигуряване на ефективност при разходването на бюджетните и извънбюджетните средства, както и на средствата, свързани с извършването на определени в закона дейности с обществено значение”⁵¹, при спазването на принципите на “публичност и прозрачност; свободна и лоялна конкуренция; равнопоставеност и недопускане на

⁴⁸ Представения тук модел на монополистичен пазар не противоречи на едноименния (разработен главно за факторния пазар) в икономическата парадигма. Особеното в представения модел е във вида на кривата на търсене – тя е абсолютно нееластична по отношение на цената на продукта. Б.а.

⁴⁹ Например: аргумент от Модела на Нисканен, според който бюрократите се стремят към максимизация на щата, респективно – на бюджета, а не на резултата. В този смисъл бюрократите са склонни да завишават оценката на стойността на бъдещи потребности, за които се очаква да бъдат финансирани с публични ресурси. Виж Jackson, P. и Brown, C. “Икономика на публичния сектор”, Изд. на PSSA, С.1998 г., стр.167 и сл.

⁵⁰ Виж чл.1 от Закона за обществените поръчки (ЗОбП).

⁵¹ Виж чл.1 от ЗОбП.

дискриминация”⁵². Икономическият прочит на горните нормативни разпоредби води до извода, че чрез тях законодателят (който всъщност е изразител на обществения интерес) въвежда изискване израз-ходването на публичните средства, да се осъществява в условията на нормативно въведен пазарен механизъм. Последното създава необходимото и достатъчно условие за възникването на квази-пазарен сектор в смесените стопански системи.

В обобщение на текущия анализ следва да посочим, че са налице – първо, системна предпоставка за стопанска неефективност, произтичаща от неефективното разходване на ресурсите за реализацията на публичния избор и второ – нормативен механизъм насочен към преодоляването ѝ. Особено е, че самият нормативен механизъм, имитиращ пазара, също създава неефективност, но тя е от друг порядък. В този смисъл налице е двустранно измерение на ефективността (неефективността):

- Неефективност, произтичаща от удовлетворяването на остатъчното търсене (по терминологията на Мамедов) на квази-пазарни цени;
- Неефективност, идентифицируема на макроикономическо равнище, произтичаща от действието на нормативната регулация.

За определянето на първата може да се конструират две основни групи отношения между трите цени, които отчитат въведената релация между тях и да отразяват икономическа логика, с която са натоварени:

- В първата група се работи с различни съпоставки на абсолютните разлики между трите цени. Тези отношения ще определим като варианти на „индекс на бюджетно въздействие”⁵³:

$$(I_{\text{бв}})_1 = \frac{P_{\text{квп}} - P_{\text{п}}}{P_{\text{б}} - P_{\text{п}}} \quad (7.1); \quad (I_{\text{бв}})_2 = \frac{P_{\text{б}} - P_{\text{п}}}{P_{\text{квп}} - P_{\text{п}}} = \frac{1}{(I_{\text{бв}})_1} \quad (7.2);$$

$$(I_{\text{бв}})_3 = \frac{P_{\text{б}} - P_{\text{квп}}}{P_{\text{квп}} - P_{\text{п}}} = (I_{\text{бв}})_2 - 1 \quad (7.3); \quad (I_{\text{бв}})_4 = \frac{P_{\text{б}} - P_{\text{квп}}}{P_{\text{б}} - P_{\text{п}}} = 1 - (I_{\text{бв}})_1 \quad (7.4);$$

$$(I_{\text{бв}})_5 = \frac{P_{\text{б}} - P_{\text{п}}}{P_{\text{б}} - P_{\text{квп}}} = \frac{1}{(I_{\text{бв}})_4} \quad (7.5);$$

Всички представени варианти на индекса на бюджетно въздействие представляват отношения на абсолютните разлики между трите цени, като за основен приемаме $(I_{\text{бв}})_1$ – който за простота на запис, ще означаваме като $I_{\text{бв}}$. Относно стойностите на този индекс е ясно, че той се изменя в границите от нула до единица, като интервалът е полуотворен – без да може да заеме нулевата стойност, а максималното му значение е единица.

- Втората група обхваща определянето на степента на отклонение на $P_{\text{квп}}$ от ефективната пазарна цена $P_{\text{п}}$. Тези отношения⁵⁴

⁵² Виж чл.2, ал.1, т.1-3 от ЗОБП.

⁵³ Тук понятието “индекс” е разбирано като “процент, който изразява последователни изменения в икономическо явление”. Б.а.

⁵⁴ Тези отношения са конструирани по подобие на индекса на Бейн и този на Лърнър (степени на съвършенство, респективно – на монополно влияние).

определяме като “коэффициенты на эффективность”⁵⁵ и се представят така:

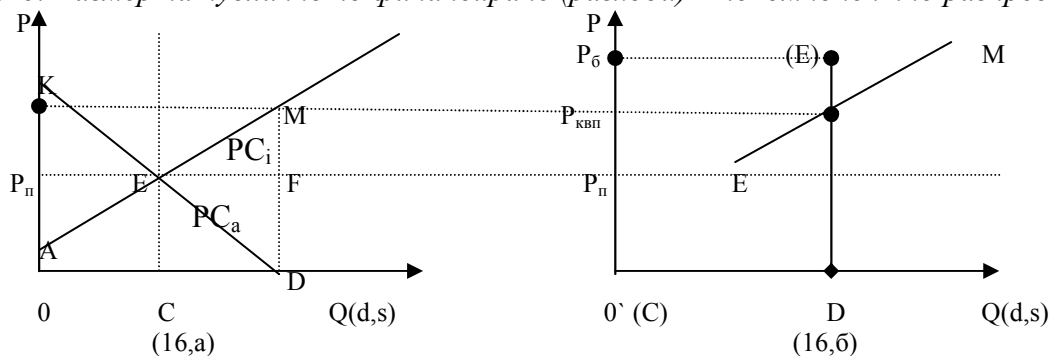
$$(K_{\text{эф}})_1 = \frac{P_{\text{квп}} - P_{\text{п}}}{P_{\text{п}}} \quad (9.1) \quad \text{и} \quad (K_{\text{эф}})_2 = \frac{P_{\text{квп}} + P_{\text{п}}}{P_{\text{п}}} \quad (9.2)$$

$$(K_{\text{эф}})_3 = \frac{P_{\text{квп}} - P_{\text{п}}}{P_{\text{б}}} \quad (9.3) \quad \text{и} \quad (K_{\text{эф}})_4 = \frac{P_{\text{квп}} + P_{\text{п}}}{P_{\text{б}}} \quad (9.4)$$

Тук за основен приемаме $(K_{\text{эф}})_2$ – който за простота на записа, ще означаваме като $K_{\text{эф}}$. Ясно е, че неговото минимално значение е единица, което се постига тогава, когато отсъства квази-пазарна цена, респективно – квази пазарен сектор. При наличие на подходяща статистика всички тези измерители на неефективността могат да бъдат конкретно калкулирани.

Графичната интерпретация на функцията на публичните разходи (т.е. математическият модел или както е определен с настоящото изследване: специален трисекторен модел) е визуализирана с фиг. 16 (която възпроизвежда фиг.13-1 и 13-2, с които се репрезентира общият теоретичен трисекторен модел, но тук акцента е върху покомпонентното разпределение на детерминантите на функцията на публичните разходи):

Фиг.16: Размер на публичното финансиране (разходи) – покомпонентно разпределение.

Източник: Мамедов, Беев.

Според въведената концепция публичните разходи (PC) имат две самостоятелни компоненти – зависима (PC_i) и независима (PC_a) част, като разграничителния критерий е спрямо осъществяването им на основата на нормативно правило имитиращо пазарен механизъм. Лесно се стига до извода, че PC_a представлява площта на фигурата CDFE, а PC_i се определя от площта на фигурата EFM (фиг. 16,a), които в геометричен смисъл са лица на правоъгълен триъгълник ΔEFM и на правоъгълник CDFE.

Сега вече става възможно да се определи степента на неефективност от функционирането на нормативните правила за правене на публичен избор – ясно е, че ако цените в квази-пазарния сектор бяха на равнището на пазарния сектор, то нормативно въведения квази-пазарен механизъм функционира с ефективността от корпоративния конкурентен сектор (т.е. съобразно неговата степен на несвършеност, за изследването и измерването на която има конструирани множество модели). Тогава сте-

⁵⁵ Тук понятието “коэффициент” е разбрано съгласно спец. терминология в математиката: (1) постоянен множител пред неизвестни или променливи величини. (2) Величина, която количествено изразява определено свойство, качество, явление.

пента на несъвършеност (СтН) се задава с отношението на обема на финансирането – резултативно на нормативните правила, към размера на финансирането, зададено от конкурентния ред на пазарния сектор.

Така:

$$(СтН) = \frac{PC}{PC_a} = \frac{\frac{1}{2} CD (P_{квп} + P_n)}{P_n CD} = \frac{1}{2} K_{эф} \quad (16)$$

В смисъла на (16) може да се определи, че степента на неефективност от функционирането на нормативно въведения квази-пазарен механизъм се измерва с конструирания по-рано коефициент на ефективност $K_{эф}$, представен с (8.2).

Последващо доразвитие показва че:

$$(СтН) = 1 + \frac{1}{2} (K_{эф})_1 \quad (17)$$

$$\text{където } (K_{эф})_1 = \frac{P_{квп} - P_n}{P_n}. \quad (17.1)$$

Полученият резултат е изключително интересен, съотнесен към известната в парадигмална теория хипотеза на Нисканен, според която “със своето влияние бюрократите увеличават два пъти бюджетните ресурси в сравнение с равнището, което се приема за оптимално от обществена гледна точка⁵⁶”. В методологичен план, Нисканен постига този резултат въз основа на анализ, пряко основан на инструментариума на обществените криви на издръжките и ползите⁵⁷. Тук тази зависимост е опосредена чрез кривите на търсенето и предлагането. В теоретичен аспект, постигнатите резултати се различават. При хипотезата на Нисканен, резултатът е константен, а според настоящото изследване – той е само частен случай.

~ Глава III ~

ЕМПИРИЧНА ИДЕНТИФИКАЦИЯ И ФУНКЦИОНАЛНИ ХАРАКТЕРИСТИКИ НА „КВАЗИ-ПАЗАРНИЯ” СЕКТОР В БЪЛГАРИЯ

1. Идентифициране на квази-пазарния сектор

Следващата основна задача е да се идентифицира квази-пазарният сектор в емпиричната действителност (т.е. да се даде емпирично потвърждение на теоретичния модел), която се разрешава чрез количественото определяне на “квази-пазарния” сектор в смесеното стопанство (на примера на България). Изпълнението на тази задача е предпоставено от обвързването на публичния избор с разходите, които го обезпечават (т.е. е предпоставено от изпълнението на едноименната подзадача дефинирана по-горе), във връзка с което възниква “текущ” проблем (друга подзадача), изразяваща се в определянето на обхвата на публичните разходи – формален аспект, а в съдържателен план –

⁵⁶ Цитирано по Jackson, P. и Brown, C. “Икономика на публичния сектор”, Изд. на PSSA, С.1998 г., стр. 174. Въобще за модела на Нисканен – пак там, стр.173-179; допълнително: Палъова, Яна „Теория на бюджетните решения”, ИК „КИНГ”, София 2001 г., стр.6 и сл.

⁵⁷ Повече относно теорията на Нисканен: виж Палъова, Яна „Теория на бюджетните решения”, ИК „КИНГ”, София 2001 г., стр.6 – 42.

определяне на самото понятие “публични разходи” и всичко това при спазването на водещия критерий – въздействие на нормативните правила върху тях, с оглед на реализирането им посредством нормативно въведен имитационен пазарен механизъм. Така става възможно да се разграничат ясно публичните разходи от държавните разходи (формален аспект на подзадачата, респективно – на междинната цел). Държавните разходи са класифицирани по три критерия в държавната финансова статистика, а съгласно СНС – се добавя е четвърти критерий, но той е по-общ и включва “разходите” въобще. Най-адекватни за целите на изследването се явява класификацията по критерии “функции” и “видове” така, както са обособени в държавната финансова статистика. Въз основа на нея се разграничат два компонента на публичните разходи – една относително постоянна компонента и такава, която е зависима от степента на ефективно въздействие върху стопанската динамика на нормативните правила, имитиращи пазарен процес (съдържателен аспект на подзадачата).

1.1. Определяне на размера на квази-пазарния сектор – емпирични характеристики

Конструирането на теоретичен трисекторен модел на смесена стопанска система с включен квази-пазарен сектор дава възможност да се изследват ефектите на избора, осъществяван през нормативни правила. Предпоставка за това е идентификацията на квази-пазарния сектор в емпиричната действителност и неговата количествена характеристика (т.е. да се измери квази-пазарния сектор). Изпълнението на тази задача, се предпоставя от възможността да се обвърже публичният избор с разходите, които го обезпечават. Вече е установено, че тази връзка е опосредствана от нормативни правила за правене на избор – по същество, а формално – за разходване на средства. Важен аспект на поставената задача е определянето на обхвата на публичните разходи (като формален аспект), а в съдържателен план – определяне на самото понятие “публични разходи”. В икономическата парадигма те най-често се идентифицират с бюджетните разходи⁵⁸ (формален подход) или по-точно разбирано – с резултативната величина от сумата на показателите “колективно потребление”, “индивидуално потребление на правителството”, “крайно потребление на НТООД”⁵⁹ или като някаква комбинация между тях. За целите на настоящото изследване такова механично прегрупиране на макроагрегатите и изследване на резултативната величина в най-добрия случай може да се приеме, че дава само индикация за съществуване, но не и да определя търсеното явление (квази-пазарния сектор) в ясни количествени параметри.

⁵⁸ В този смисъл виж Jackson, P. и Brown, C., “Икономика на публичния сектор”, Изд. на PSSA, С.1998 г., стр.132 и сл.; но освен в теорията припокриването на публичните с бюджетните разходи се прави и от изпълнителната власт – виж МФ на РБ: <http://www.minfin.bg/bg/page/18>.

⁵⁹ Всички определени и поддържани според методологията на СНС; като агрегати: от НСИ.

Безспорно е (и това се потвърждава и с изследването), че посочените макроагрегати, формират основната част на “публичните разходи” и в този смисъл изследването им е индикативно за цялата съвкупност, формираща действителното съдържание на публичните разходи (като обем и обхват). Тяхна обща характеристика е, че част от разходите по тези елементи на БВП, задължително се осъществява въз основа на Закона за обществените поръчки (ЗОбП) и свързаните нормативни актове, касаещи изразходването на публичния ресурс⁶⁰. Именно тази част от разходите влиза в състава на публичните разходи. Така като първо приближение за определяне състава на публичните разходи респективно – на квази-пазарният сектор от страна на търсенето, за репрезентативни на публичния избор, реализиран чрез нормативно санкциониран ред, се възприемат разходите, осъществени през механизма на обществените поръчки от субекти в “публичния сектор” (съгласно доктриналната терминология) или тези, опериращи на “квази-пазарния сектор” (по критерия на настоящото изследване). Ясно е, че липсва обективна възможност за разграничаване на частта от разходите с характер на публични (непарадигмален подход) в състава на държавните разходи (“публични” – съгласно парадигмалния подход) на субектен принцип (като субектите са определени съгласно парадигмалния подход). В този смисъл, по субектен критерий и съгласно парадигмалната теория, квази-пазарния сектор се определя чрез разходите така:

Табл.1: “Разходи в квази-пазарния сектор”

година	2004	2005	2006	2006*	2007	2008	2009	Общо
Публични държавни разходи, по субектен признак, съгласно СНС, т.е. "колективно потребление" и "индивидуално правителствено потребление" (в млрд.лв., по текущи цени за съответната година)	7,721	8,331	9,307	9,307	10,025	11,498	11,138	46,522
Стойностен израз на трансформираните ресурси, през механизма на обществените поръчки (в млрд.лв., по текущи цени за съответната година)	0,075	3,304	11,928	4,110*	5,950	7,305	10,268	30,937
В процентно изражение (спрямо публичните държавни разходи)	0,95	42,79	125,76	49,33*	63,93	72,87	92,19	66,50

Източници: НСИ, АОП и собствен анализ. (* ревизирани от автора данни)

Но механизмът на обществените поръчки е задължителен за всички стопански субекти, които имат качеството „Възложител”⁶¹. Това са не само всички публично-правни организации (т.нар. “класически” възложители⁶² – първостепенни и второстепенни разпоредители с бюджетни кредити, вкл. и общините), за които приложението му е задължително за всички случаи на разходване на средства от предоставените им бюджетни средства, но и частно-правни субекти, които осъществяват дейност “в обществен интерес” (това са т.нар. “секторни” възложители⁶³ – ВиК дружества,

⁶⁰ Конкретно се имат пред вид ППЗОбП и НВМОБП – на равнище национално стопанство; на равнище ЕС – регламентите и директивите посочени като приложение на системата на обществените поръчки.

⁶¹ Нормативна дефиниция на “възложител” се задава с чл.6 и чл.7 от ЗОбП.

⁶² Пак там.

⁶³ Пак там.

топлофикационни компании, електро-разпределителни дружества, болнични заведения, НПО-та, субсидирани от държавата, други разпределящи публични фондове по програми на ЕС и т.н.), а също и други стопански субекти, които нямат качеството “възложител” (по смисъла на ЗОБП), но на които “...възложител предоставя специални или изключителни права за изпълнение на услуга”⁶⁴.

Съгласно представените аргументи, определянето на разходите като публични, насочени към удовлетворяване на потребности, идентифицирани като обществени или с терминологията на закона – “определени в закона дейности с обществено значение”⁶⁵, трябва да обхваща и разходите, извършвани и от частно-правни субекти, които са корпоративни структури и не попадат единствено в обхвата на НТООД (съдържателен аспект). Това още веднъж подчертава необходимостта от преосмисляне на традиционния подход в изследването на публичните разходи – конкретно по отношение на обхвата на отчитаните разходи (т.е. в съдържателен план). Допълнителен аргумент относно необходимостта от преосмисляне на парадигмалния подход към определянето на публичните разходи произтича от факта, че в структурата на традиционното възприемане на бюджетните разходи като “публични разходи” са обхванати и такива разходни пера, които определено нямат пряка връзка нито с публичния избор, нито с публичните разходи, предприемани за реализацията на този избор – като например разходите за заплати (респ. осигуровки, обезщетения и т.н.) на служителите на бюджетните (публичните) структури. Последните трудно биха могли да се обвържат като резултативни на публичния избор (макар и да не са без връзка с него⁶⁶). Така в съответствие с представените съображения се аргументира виждането, че към разходите на публично-правните субекти, осъществени през механизма на обществените поръчки, които точно отразяват наличието на идентифицираните на равнище “система” специфични отношения (квази-пазарни отношения) по алокацията на ресурсите, посредством имитиращ пазара механизъм, трябва да се инкорпорират и другите визирани по-горе елементи (разходите, осъществени от частно-правни субекти) по начин такъв, че да се стигне до действителният обхват на публичните разходи. За разлика от липсата на възможност за пълна идентификация на публичните разходи в състава на държавните разходи на субектен

⁶⁴ Виж чл.2, ал.2 от ЗОБП.

⁶⁵ Виж чл.1 от ЗОБП.

⁶⁶ Например: определянето на минимална работна заплата е акт на изпълнителната власт, но тя се конституира като такава от парламента, т.е. налице е косвена връзка (санкционирана от парламента). При всички случаи обаче, разходите за заплати на служителите в бюджетни организации не се реализират на основата на механизъм, имитиращ пазарния. В този смисъл те **не са и не могат** да бъдат определяни с характер на публични – поне що се отнася до въведения с настоящото изследване класификационен критерий. Б.а.

принцип (табл.1 коментара към нея) и от това – липсата на възможност да се определи точно, в количествен смисъл значението на нормативните процедури при разходването на средства и респективно – да се измери адекватно квази-пазарния сектор, то алтернативно приложим подход се явява възможността да се определи размера на квази-пазарния сектор спрямо стопанството (в количествен смисъл). При това този алтернативен подход не търпи такова размиване на резултата, тъй като БВП абсорбира всички разходи и в този смисъл – и пълния обем на публичните разходи – независимо от приложимата концепция при определянето им (парадигмална или не). В този смисъл, значението на квази-пазарният сектор коректно може да се определи (в количествен аспект) чрез съпоставка на величината на разходите, осъществени през механизмите на нормативните правила за правене на публичен избор и в частност на ЗОБП, спрямо величината на БВП (таблица 2). Тук “размиването” на чистата величина на публичните разходи е елиминирано и в този смисъл значимостта на квази-пазарните отношения се идентифицира по безспорен начин:

Табл.2: Количествено измерване на квази-пазарния сектор.(млрд.лв.)

година	2004	2005	2006	2006	2007	2008	2009
БВП, стойностно изразен в млрд.лв. (по текущи цени за съответната година)	39,824	45,484	51,783	51,783	60,185	69,295	68,537
Стойностен израз на трансформираните ресурси, през механизма на обществените поръчки	0,075	3,304	11,928	4,110*	5,950	7,305	10,268
Като процент от БВП	0,0188	7,26	24,03	7,94	9,89	10,54	14,98

Източници: АОП и НСИ. (ревизирани данни)*

Трябва да се отбележи, че въпреки констатираната обективна невъзможност за точна количествена характеристика, е резонен извода, че е налице индикация, която показва, че като цяло относителния дял на разходваните публични средства чрез процедурите по ЗОБП е достатъчно висок в сравнение с общата величина на държавните разходи. Това на свой ред аргументира извода, че квази-пазарния сектор като стопанско явление е значим стопански феномен и че публичните разходи (непарадигмален подход) са съпоставими по значение за стопанството, спрямо държавните разходи (определени на субектен принцип).

1.2. Определяне на частта на публичните разходи в държавните разходи, изразходвани през квази-пазарния сектор

Предходният анализ разкрива, че определянето на частта на публичните разходи в държавните разходи, изразходвани през квази-пазарния сектор е невъзможна въз основа на субектен критерий. Алтернативната им оценка се извършва въз основа на разходните класификации поддържани от НСИ обединени в макроагрегати “Държавна финансова статистика”. Конкретно – чрез елиминиране на онези пера от разходната част на държавния бюджет, за които въведеният нормативен ред, регламентиращ изразходването им, не въвежда имитационен пазарен

механизъм. Както вече е посочено, такива са разходите за заплати, осигуровки, вноса на Република България в ЕС и т.н. Съществения проблем при идентификацията им въз основа на алтернативно посочения подход е, че разходите чрез механизма на ЗОБП са обектно ориентирани⁶⁷, докато държавната финансова статистика класифицира разходите по критерии, които не са обектно ориентирани. Това обективно изключва възможността за пряка идентификация на публичните разходи (непарадигмално разбиране) в състава на държавните разходи, така както са определени в консолидирания държавен бюджет (КДБ). Визираната обектна ориентация при дефинирането на обхвата на разходите, за които се въвежда имитиращо пазара правило (т.е. ЗОБП), не предпоставя възможността за пряка идентификация на публичните разходи в дела на държавните, посредством класификацията им по видове дейности. Нито предпоставя такава въз основа на тази класификация, организирана по класификационен критерий “функции и групи”. Нещо повече – последната е с още по-ограничени възможности, но може да бъде ориентир (т.е. с корективни функции) при определянето на публичните разходи в състава на видово определените държавни разходи, съгласно КДБ.

1.2.1. Определяне по критерий: “функции на държавните разходи”

Функционално определените разходи не могат пряко да послужат за основа за определянето на публичните разходи (в непарадигмален смисъл). Това налага отделните параграфи да се дезагрегират на съставните им статии (пера) до равнище на обектна определимост и в следствие – покомпонентно да се акумулират обектно определените разходи, като това би съставлявало частта от държавните разходи, които имат публичен характер. Понятно е, че дори и при дезагегирани данни такова разграничение не може да се направи. Поради това няма обективна възможност да се работи с динамичен времеви ред, съставен въз основа на данни структурирани по този критерий.

1.2.2. Определяне по критерий: “видове държавни разходи”

Текущият анализ показва, че обхвата на държавните разходи, които имат публичен характер, е по-широк. Като показателни за общата величина на държавните разходи се приемат разходите по КДБ. Това съставлява широко-парадигмалното разбиране за тях. По този начин всички държавни разходи, които имат публичен характер със сигурност влизат в обхвата на разходите, определени съгласно това перо на КДБ. В този смисъл съотнасянето разходите по ЗОБП, които са първото приближение към непарадигмалното разбиране за обхвата на публичните разходи, към държавните разходи по КДБ (широк парадигмален обхват),

⁶⁷ Аргумент от чл.3 на ЗОБП. Б.а.

дава коректна представа за величината на изследвания феномен, но не го идентифицира в необходимата за приложния анализ яснота.

Отчитайки всички направени до мента уговорки, се извежда второ приближение към обхвата на публичните разходи, според което те включват оценената част от видовете държавни разходи (съгласно класификацията им по КДБ), трансформирана през имитационния пазарен механизъм на ЗОБП (т.е. публичната компонента в тях) и оценена част от разходите по ЗОБП, които са осъществени от частно-правни субекти (т.е. тяхната величина не се отчита с видовете разходи по КДБ). Единствената приложима методика за преоценка на елементите на държавните разходи така, че да се разграничи публичната компонента в тях, е въз основа на експертен метод. Същият е подхода и по отношение определянето на частта от разходите по ЗОБП, които са осъществени от частно-правни субекти. Оценката на тези величини (части) е направено посредством целево разработена оценъчна процедура в рамките на настоящото изследване. Тази процедура е основана на осредняване на индивидуални оценки, получени чрез анкетиране на експерти, фактически ангажирани с управление на финансов ресурс, заети в бюджетни и неправителствени организации, включително и търговски дружества – всички с качество “възложител на обществени поръчки” по смисъла на ЗОБП. Обобщената емпирична характеристика се представя с последващата таблица:

Съгласно второто приближение за публичните разходи, тяхната резултативната величина е репрезентирана с табл.7 (за всички междинни калкулации – виж Приложение №2 към дисертационния труд):

Табл. 7: “Оценка на публичните разходи, експертен метод” (млрд.лв., по текущи цени)

период	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Зависими държавни разходи, корегирани (в занижение)	2,801	3,312	4,106	5,436	6,166	5,185
Стойност на обществените поръчки, корегирани (в занижение)	0,216	0,59472	0,7398	1,071	1,3149	1,84824
Публични разходи (p.1 + p.2)	3,017	3,90672	4,8458	6,507	7,4809	7,03324

Изт.: НСИ, АОП и собствен анализ.

С таблица 7: “Оценка на публичните разходи (експертен метод)”, е представен динамичният ред на компонентата на публичните разходи, формирана от преоценените зависими държавните разходи (т.е. на публичните държавни разходи), съгласно КДБ и оценената стойност на разходите по ЗОБП (репрезентативна за разходите на частно-правните субекти, осъществени на квази-пазарния сектор).

В обобщение: определянето на публичните разходи е задача с две измерения – съдържателно и формално. В съдържателен план публичните разходи са определени от страна на търсенето в квази-пазарния сектор и съставляват разходи, осъществени на основата на въведено нормативно правило, имитиращо пазарен механизъм. Това е определено като първо приближение (измерение) към определянето на съдържанието на понятието публични разходи. Във формален аспект публичните разходи са

определени с второто приближение към това понятие, посредством акумулирането на преоценените стойности на публичните държавни разходи, определени по признак “вид на разхода” съгласно разходната структура на КДБ и на преоценената стойност на разходите по ЗОБП, репрезентираща активността в квази-стопанския сектор на частно-правните субекти.

2. Функционални характеристики на квази-пазарния сектор

Съществуването на квази-пазарен сектор поставя под въпрос състоятелността на утвърдения в теорията методологичен подход на оценка на ефективността на публичните разходи (и въобще: на ефективността) като просто отношение на ползи към издръжки⁶⁸, тъй като този модел (подход) не отчита динамичното регулиращо влияние на нормативните правила за правене на публичния избор, при извеждането на ползите, респективно – издръжките. В този смисъл, това е допълнително затруднение по отношение приложимостта на парадигмалния подход в определянето на ефективността, който е порден от неопределеността на необходимия и достатъчен обхват както на “издръжки”-те, така и на “ползи”-те. Освен това – ефективността, мерена по този начин, е като ефективност “сама за себе си”, т.е. тя малко ни казва за съвкупния ефект върху макроикономиката, което я прави неизползваема в стопанската практика, а също – затруднява управлението на разходите на макроравнище – всичко това от една страна, а от друга – така оценена, ефективността не указва величината на необходимото и достатъчно равнище на оценената ѝ стойност.

Поради тези причини – интерпретативна недостатъчност на парадигмалния подход, съществуването на квази-пазарен сектор с основен конституиращ елемент наличие на нормативни правила за правене на публични разходи, въвеждащи имитиращ пазара механизъм и необходимостта от оценка на ефектите при изразходването на публичните средства, релевираща с макродинамиката, мотивира настоящото изследване в търсене на подходяща методика, чрез която да се преодолеят посочените недостатъци. Този възможност се предпоставя от разработеният цялостен (общ) теоретичен трисекторен модел на смесеното стопанство, инкорпориращ квази-пазарен сектор. Важен за настоящото изследване е изводът, че на квази-пазарният сектор се установява система от цени, позволяваща да се конструира релация между тях и резултираща в съставянето на индекс на бюджетно въздействие, който е само елемент (предпоставка) за оценката на ефектите на публичните

⁶⁸ Така при Afonso, A., Schuknecht, L. и Tanzi, V. “Public Sector Efficiency: Evidence for New EU Member States and Emerging Markets”, European Central Bank Working Paper No. 581, January 2006, стр. 9; и при “Анализ и оценка на ефективността на централната държавна администрация”, ИПИ, С. 2007 г., стр. 6. Доколкото вторият текст възпроизвежда в същината си първия посочен, дотолкова представлява интерес тъждествеността на понятията “Public Sector” и “централна държавна администрация”, което се прави от ИПИ и от което отъждествяване категорично се разграничавам. Б.а.

разходи, завършващата фаза на която изисква съпоставка на динамиката им с динамиката на значими макровеличини. Ако за такава се избере БВП (или някоя производна на БВП форма), то тестът за ефективност преминава през съпоставка с кейнсианския предавателен механизъм за пренос на въздействие на разходите в икономиката и в частност – на държавните разходи (парадигмално разбирани). Директно приложение не е възможно (или поне – не е издържано). Затова се налага да се разработи и специален (математически) модел, спрямо общият концептуален (стопански) модел на трисекторна стопанска система, с включен квази-пазарен сектор, представен в теоретичната част от изследването.

2.1. Въвеждане на критерий и методология за определяне на функционалните характеристики на квази-пазарния сектор: специален модел

В това изследване за отправна точка на анализа е избран кейнсианският модел на взаимодействие между държавните разходи (парадигмално разбирани) и дохода чрез механизма на мултипликатора:

$$\Delta Y = M \times \Delta G \quad (10)$$

където ΔY е изменението на дохода, репрезентирано с динамиката на БВП, M е величината на разходния мултипликатор (в отворена икономика) и ΔG е изменението на “държавните разходи”⁶⁹. Така парадигмалната теория утвърждава устойчива взаимовръзка между динамиката на дохода (в по-широк контекст: на БВП) и динамиката на държавните разходи, които в този модел (10) обхващат “крайните потребителски разходи на правителството и колективното потребление, включени в структурата на БВП по елементи на крайното потребление”⁷⁰.

В настоящото изследване се показва, че с характер на “публични” са не само разходите на държавата – това понятие обхваща и разходи на частно-правни субекти, осъществяващи специфични дейности. Същевременно, част от държавните разходи – например за лихвени плащания, вноска на Република България в общия бюджет на ЕС и други, заемащи съществен дял от сумарната величина на държавните разходи, очевидно нямат характер на публични. Необходимо е да се отбележи, че тези разходи могат да се корелират с волята на избирателя през механизма на политическия процес и, в този смисъл, да отразяват публичния избор и така правомерно да се причислят в обхвата на понятието “публични разходи”, според въведеният секторизиращ критерий, но обективно погледнато тези разходи са изключително еднолично решение на властите или се определят от външни правила (т.е. без възможност за дискреция).

⁶⁹ Виж Пиримова, В. “Растеж, цикличност, конюнктура”, университетско Изд. “Стопанство”, С., 2001г. с.226. В този модел “публичните разходи” се репрезентират от “...сумата от крайните потребителски разходи на правителството и колективното потребление, включени в структурата на БВП по елементи на крайното ползване.”

⁷⁰ Пак там.

С оглед на въведения разграничителен критерий – начин на разходване на финансовите средства, държавните разходи могат да се обособят в две групи (които са въведени още с Глава III, т.1.1):

- В **първата група** попадат разходите, които публичните власти извършват без да минават през квази-пазарния сектор, т.е. това са разходите, които разпоредителите с бюджетни кредити са оправомощени да извършват, без да прилагат процедура за възлагане изпълнението на обществена поръчка. Тези разходи ще означим с “ G_a ”, а в текста – като “**независими държавни разходи**”⁷¹.

- Във **втората група** попадат разходите, които разпоредителите с бюджетни кредити са задължени да извършват, като прилагат процедура за възлагане изпълнението на обществена поръчка (т.е. разходването на средствата е въз основа на имитиращо пазара правило). Тези разходи ще означим с “ G_i ”, а в текста – като “**зависими държавни разходи**”.

Така обобщената функция на държавните разходи се представя в адитивен вид:

$$G = G_a + G_i \quad (10.1)$$

а в динамичен вид, тя се представя с уравнението:

$$\Delta G = \Delta G_a + \Delta G_i \quad (10.2)$$

Иначе казано, изборът на този модел (10) ни връща към проблема, експлициран по-горе в текста, за определянето на обхвата на публичните разходи – формален аспект, а в съдържателен план – определяне на самото понятие “публични разходи”, които в последващия текст ще означаваме с “РС”. Разрешаването на този проблем е предпоставено от въведения критерий за пазарно сегментиране – наличието на нормативни прави-ла, имитиращи пазарен механизъм, за разходването на финансови ре-сурси. Формално погледнато, значението на тези правила се свежда до минимизиране на разликата между установената цена на квази-пазара $P_{квп}$ и установената равновесна цена на конкурентния пазар (т.е. на пазарния сектор) P_p . При това положение публичните разходи могат да се разглеждат като функция на тези две детерминанти. Равновесна цена на конкурентния сектор P_p е екзогенно зададена и предопределя минималния

⁷¹ Изборът на термин, определящ държавните разходи като “зависими” и респективно – “независими”, адекватно отразява същността им, поне що се отнася до предложената класификация. Същевременно в парадигмалната теория тези термини се използват за разграничаване на съвкупните разходи, с класификационен критерий “зависимост от дохода” – от една страна, а от друга – самите държавни разходи също попадат в тази класификация. В този смисъл е ясно, че възниква предпоставка за колизии при интерпретацията на държавните разходи – най-малко: двете разновидности на държавните разходи, класифицирани според двата различни критерия, могат да се кумулират. Тогава се получава определена разновидност на държавните разходи, която в съкратен вид, се определя така: “зависими независими държавни разходи”, което в смислов аспект означава “зависими от приложението на ЗОБП и независими спрямо дохода държавни разходи”. Възможна алтернатива на предложеното определение е дихотомната двойка: “публични / непублични” държавни разходи. Тогава горното твърдение в съкратен вид изглежда така: “публични независими държавни разходи” или, което е същото – “независими публични държавни разходи”, които имат смисловото съдържание представено с по-разширения вариант на определената разновидност на държавните разходи. Но доколкото интродуцираният специален модел е нов, дотолкова терминологичното уточняване тепърва предстои. Б.а.

и задължителен ресурс, необходим за доставката на допълнително количество от благо, определено като обществено необходимо (т.е. репрезентативно за публичния избор). Размерът на този ресурс не се влияе от наличието на нормативни правила, в резултат на които се установява $P_{квп}$ цена. В този смисъл функцията на публичните разходи има една относително постоянна компонента и такава, която е зависима от степента на ефективно действие на нормативните правила, имитиращи пазарен процес. Така функцията на публичните разходи се определя като адитивна и придобива вида:

$$PC = PC_a + PC_i \quad (11)$$

съгласно експлицираните детерминанти, уравнение (11) се представя с редуциран модел:

$$PC = f(P_n; P_o) \quad (11.1)$$

или с адитивен модел:

$$PC = PC_a + PC_i = h(P_n) + g(P_o) \quad (11.2)$$

където $h(P_n)$ е функция, която задава постоянната (в смисъл на задължително необходима компонента, а не като нейна стойност) компонента на функцията на публичните разходи, а $g(P_o)$ е функция, детерминирана от ефективното действие на нормативните правила, т.е. тя пряко репрезентира степента на ефективност на имитиращият пазарен нормативен механизъм. Зависимостта представена с уравнение (11) е необходимо да се представи и така:

$$PC = PC_{sps} + PC_{scs} \quad (11.3)$$

където PC_{sps} са публичните разходи (концептуално разбиране) правени от публично-правни субекти в квази-пазарния сектор, а PC_{scs} са публичните разходи правени от частно-правни субекти в квази-пазарния сектор.

Според достигнатото равнище на обособеност (виж обобщението към текущия анализ по Глава III, т.1.2.2) **по необходимост се приема**, че $PC_{scs} = G_i$ и $PC_{scs} = PC_{zop}$, където PC_{zop} и PC_{scs} са съответно – преоценените по експертния метод разходи по ЗОБП и публични държавни разходи (въз основа на видовата им класификация в КДБ). Тогава (11.3) придобива адитивния вид:

$$PC = G_i + PC_{zop} \quad (11.4)$$

Или, което е същото:

$$PC = F(G_i; PC_{zop}) \quad (11.5)$$

С други думи – публичните разходи са функция F с детерминанти публичните държавни разходи и разходите на квази-пазарния сектор, правени от частно-правни субекти.

В количествен аспект, оценените стойности на дефинираните по-горе величини са репрезентирани с таблица 7 (представена по горе).

2.2. Специален модел – приложения. Оценка на определени функционални характеристики на квази-пазарния сектор

Анализа проведен в Глава II, т.1.2. показва, че моделът моносекторно стопанство – вариант “класически социализъм”, не отговаря на критерия за наличие на квази-пазарен сектор и в този смисъл, този модел **не може** да се определи като **моносекторен квази-пазарен модел на стопанството**. Това означава, че идентификация на квази-пазарния сектор и респективно определянето на негови функционални характеристики, както и определянето на ефектите от публичните разходи (концептуално, а не парадигмално разбирани), трябва да се търси за времето след 1989 г.

Настоящия анализ обхваща периода от 1990 г. до сега (т.е. към датата на завършване на текста – 2010 г.), като за целите на оценяването на определените функционални характеристики на разходите в квази-пазарния сектор, този период се разделя на три подпериода, условно времево определени така:

- Първи период: от 1990-1996 г., включително (7 наблюдения).
- Втори период: от 1997-2003 г., включително (7 наблюдения).
- Трети период: от 2004-2010 г., (7 наблюдения) като тук последния обхванат период е 2009 г. (поради липса на официална статистика за 2010 г.)

Това вътрешно деление на периода е обусловено от факта, че законодателната уредба в областта на обществените поръчки в България датира от 1997 г. насам, когато е приет Законът за възлагане на държавни и общински поръчки. През 1999 г. той е отменен с приетия тогава Закон за обществените поръчки. Действащ към момента е влезият в сила на 1 октомври 2004 г. закон, който е изготвен в съответствие с действащите европейски директиви. По този начин “естествено” се обособяват въпросните три подпериода, инкорпориращи подходящи интерпретативни възможности.

За изследване на връзката $PC = F(G_i; PC_{zop})$, зададена с (11.5), се калкулират коефициенти на корелация между:

- публичните разходи PC и БВП – $\langle R_{PC.Y} \rangle$;
- публичните разходи PC и G_i – $\langle R_{PC.G_i} \rangle$;
- публичните разходи PC и G_a – $\langle R_{PC.G_a} \rangle$;
- публичните разходи PC и PC_{zop} – $\langle R_{PC.PC_{zop}} \rangle$;
- чистата (нетна) корелация между БВП и PC при елиминирано влияние на PC_{zop} – $\langle R_{PC.Y/PC_{zop}} \rangle$;
- чистата (нетна) корелация между БВП и PC при елиминирано влияние на G_i – $\langle R_{PC.Y/G_i} \rangle$;
- чистата (нетна) корелация между БВП и PC при елиминирано влияние на G_a – $\langle R_{PC.Y/G_a} \rangle$.

Базата данни върху която са направени калкулациите е репрезентирана с последващата таблица 11:

Табл.11: “Емпирични данни – трети период, експертен метод” (в млрд.лв., по текущи цени)

Ред	година	2004	2005	2006	2007	2008	2009
1	Индивидуални правителствени разходи за крайно потребление	3,653	3,806	4,308	4,604	5,279	5,108
2	Колективни правителствени разходи за крайно потребление	4,068	4,526	5,000	5,420	6,219	6,030
3	Общо държавни разходи по субектен признак, съгласно СНС (p.1+ p.2)	7,721	8,331	9,307	10,025	11,498	11,138
4	Зависими държавни разходи, корегирани (в занижение)* G_i	2,801	3,312	4,106	5,436	6,166	5,185
5	Независими държавни разходи* G_a	12,398	13,366	14,18	16,667	19,157	20,482
6	Държавни разходи по КДБ (p.4 + p.5)	15,199	16,678	18,286	22,103	25,323	25,667
7	БВП (метод на крайните разходи)	39,824	45,484	51,783	60,185	69,295	68,537
8	Стойност на обществените поръчки, корегирани* (в занижение)	0,216	0,59472	0,7398	1,071	1,3149	1,84824
9	Публични разходи (p.4 + p.8)	3,017	3,90672	4,8458	6,507	7,4809	7,03324

*определени по експертен метод – виж Приложение №2 към дисертационния труд.

Източници: НСИ, АОП и собствен анализ.

А конкретните резултати са представени с табл.12:

Табл.12: Калкулирани стойности на корелационни коефициенти.

Период	$R_{PC.Y}$	$R_{PC.PCzop}$	$R_{PC.Gi}$	$R_{PC.Ga}$	$R_{PC.Y/PCzop}$	$R_{PC.Y/Ga}$	$R_{PC.Y/Gi}$
2004-2010*	0,992	0,909	0,983	0,948	0,9717	0,9603	0,9631

*непълн динамичен ред: 2004-2009 г., включително.

Източник: собствен анализ.

От представените данни се показва наличие на значима връзката между наблюдаваните явления, което косвено потвърждава валидността на специалния трисекторен модел, при всички уговорки относно проблемите произтичащи от толкова кратък динамичен ред, поради което въобще не се преминава към работа с данни в реално изражение. Действително разликите са толкова пренебрежимо малки, че при изчислението на корелации с такава разлика при редове с дължина отговаряща на изискванията за представителност, просто не би имала значение. В този смисъл – както навсякъде в текста се посочва, установените при корелационния анализ стойности биха могли да имат единствено индикативен смисъл. Същественото в случая е успешното апробиране на разработената методика.

За изследване на ефектите на независимите държавни разходи (G_a), зависимите държавни разходи и разходите на частно-правните субекти върху БВП, са калкулирани корелационните коефициенти между:

- независимите държавни разходи (G_a) и БВП – « $R_{Ga.Y}$ »;
- БВП и зависимите държавни разходи PC_{zop} – « $R_{PC.PCzop}$ »;
- БВП и разходите на частно-правните субекти G_i – « $R_{PC.Gi}$ ».

Получените резултати са представени с табл.13:

Табл.13: Корелационни коефициенти между избрани величини.

Период	$R_{Y.PCzop}$	$R_{Y.Ga}$	$R_{Y.Gi}$
2004-2010*	0,944	0,975	0,957

*непълн динамичен ред: 2004-2009 г., включително.

Източник: собствен анализ.

От представените данни се вижда, че стойността на корелационния коефициент между зависимите държавни разходи и БВП ($R_{Gi.Y}$) е с по-

висока стойност от $R_{Y,PCzop}$. Това означава, че разходите на бюджетните структури (т.е. разходите на първо- и второ-степенните разпоредители с бюджетни кредити) въздействат по-силно върху дохода. С други думи – значението на разходите на публично-правните субекти (субекти в квази-пазарния сектор) е по-голямо, отколкото разходите на частно-правните субекти (също опериращи на квази-пазарния сектор). В този смисъл се налага извода, че частно-правните субекти, явяващи се и стопански субекти, които оперират на квази-пазарния сектор, са по-неефективни от публично правните субекти, явяващи се стопански субекти и в квази-пазарния сектор.

Този извод се потвърждава и от калкулираните стойности на $R_{PC,Y/Gi}$ и $R_{PC,Y/Ga}$. Първата показва, че връзката между публичните разходи и БВП при елиминирано влияние на зависимите държавни разходи (т.е. на разходите на бюджетните организации) е по-слаба отколкото, ако се елиминира влиянието на разходите правени от частно-правните субекти на квази-пазарния сектор. Иначе казано – елиминирането на влиянието произтичащо от зависимите държавни разходи, води до отслабване на детерминантността на БВП от публичните разходи в по-голяма степен отколкото, ако при изследване на тази зависимост се елиминира влиянието на PC_{zop} .

Анализът в предходната част показва, че значението на разходите на публично-правните субекти (субекти в квази-пазарния сектор) е по-голямо, отколкото разходите на частно-правните субекти (също опериращи на квази-пазарния сектор). Доколкото в икономическата парадигма е наложено разбирането, че бюрократичните структури винаги са по-неефективни в разходването на средствата си, дотолкова направеният по-горе извод е неочакван. Но макар и нетривиален той има своето логическо обяснение. Частно-правните субекти, които оперират на квази-пазарния сектор и така формират значим дял в общата величина на публичните разходи, са монополни структури в секторите на енергетиката, топлофикацията и ВиК услугите. Като монополни структури те подлежат на контрол от Комисията за защита на конкуренцията (КЗК) и от Държавната комисия за енергийно и водно регулиране (ДКВЕР). Последната определя цените на съответните услуги. Цените на електрическата енергия, енерго преноса, топлоенергията – се регулират със съответните подзаконовни нормативни актове, като правилото е „горна граница на цени”, което на езика на парадигмалната икономическа теория означава – на равнище на средни разходи. Средните разходи са обект на доказване и контрол. Контролът по отношение на разходите е както по целесъобразност – чрез преговори с ДКВЕР, така и по законосъобразност – косвен контрол чрез АОП. По този начин става ясно, че частно-правните субекти, опериращи на квази-пазарния сектор имат стимул да са неефективни при разходването на средства за инвестиции (в активи) и въобще при разходването на средства, тъй като това е основа за обосноваването на по-високи крайни цени за потребителите.

IV. СПРАВКА ЗА ПРИНОСИТЕ В ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. В дисертационния труд се преосмисля релацията “микромотиви – макроповедение”, посредством което се дефинират “низши” и “висши” потребности (*предложен е нов критерий*), които предпоставят анализа на понятието *consensus minimalis* с неговото критично преосмисляне, пречупено през интерпретацията на конституционните текстове. Благодарение на това е изведен икономически критерий за секторизиране на стопанството (*предложен е нов критерий*). Чрез него, на свой ред, е идентифициран “квази-пазарният” сектор в смесените стопански системи. Последните са тези, за които са въведени нормативни правила за изразходване на публичен ресурс, имитиращи пазарен механизъм.

2. Въведените правила са нов подход при регулиране на обществените отношения във връзка с ефективното, ефикасното, недискриминиращо и прозрачно изразходване на публичните средства, което резултира в пораждането на нов стопански феномен, идентифициран по теоретичен път като квази-пазарен сектор посредством критичен анализ на обществените отношения.

3. Съвкупността от тези отношения са анализирани посредством специално разработен аналитичен инструмент във формата на четирикритериална матрица, наименована “*Между-секторна стопанска матрица*”. Резултативно на този анализ са изведени “необходимо”-то и “достатъчно”-то условия за възникването на “квази-пазарни” отношения (т.е. отношения имитиращи пазарен механизъм) в стопанството. Същевременно чрез тях се обосновава системността и устойчивостта на тези отношения, които предпоставят обособяването им в “квази-пазарен” сектор в стопанската система.

4. Съществуването на феномена е установено и емпирично, като е разработен и представен нов подход (*предложена е нова методика*) при интерпретацията на функционалните му характеристики.

5. Критичното преосмисляне на икономическата парадигма резултира в нов интерпретативен трисекторен модел на смесеното стопанство с включен квази-пазарен сектор (*предложен е нов модел*), отговарящ на критериите на дефинирания обект на изследването – смесена стопанска система, за която са въведени нормативни правила за разходване на публичен ресурс посредством наложен имитиращ пазара механизъм. Моделът е защитен по теоретичен път с две алтернативни теоретични доказателства и емпирично – с емпиричната му идентификация в стопанството (т.е. е и реален феномен).

6. Предложеният с дисертационния труд модел успешно и непротиворечиво интегрира интерпретативните модели на стопанството, наложени на по-ранен етап от еволюцията на разбирането за механизмите на защита на обществения интерес и в частност на тези интереси, които

възникват при изразходването на публични ресурси. Иначе казано – модела доразвива теорията, а не се явява алтернативна концепция.

7. Теоретичната насоченост на изследването, резултираща в модела на смесеното стопанство с включен квази-пазарен сектор, е разширена с демонстрация на интерпретативните му възможности, както в теоретично, така и в практично направление. Така, *obiter dictum* чрез интерпретацията на функционалните характеристики на квази-пазарния сектор, се верифицира по алтернативен път хипотезата на Нисканен, което косвено потвърждава валидността на предложения модел и едновременно е показателно за приложимостта и интерпретативните му възможности в теоретично направление. По отношение на практическата приложимост на модела се откроява идентификацията на частта от държавните разходи, отрицателно корелирани с растежа. Това съответства на парадигмална постановка, защитена от Баро и други изследователи⁷². Практическата приложимост на представения модел на смесеното стопанство е демонстрирано и посредством идентифицирането и обяснението на неефективността при разходването на собствените ресурси на частно-правни субекти – субекти в квази-пазарния сектор. Изследването на последната става посредством т.нар **“специален трисекторен модел” (нов модел)**. На тази основа се предлага новоопределена функция на публичните разходи (**нова интерпретация**).

8. Горното твърдение изведено в дисертацията е предпоставено от теоретичното (и в следствие от практическото) разграничение на държавните разходи като зависими и независими (**нова класификация**).

9. Отграничаването в държавните разходи на зависима и независима компонента, е предпоставено от категорично разграничение в дисертацията на публичните разходи от бюджетните и в частност – от държавните (**нов разграничителен критерий**).

10. Разработена е и е приложена от автора методика (**нова методика**) за определяне на относителния дял на разходите по ЗОБП в разходите, определени по видове държавни разходи, включени в състава на КДБ по метода на **“Експертната оценка”**⁷³.

⁷² Виж: Barro, Robert J “Economic Growth in a Cross Section of Countries”, *The Quarterly Journal of Economics*, Vol. 106, No. 2. (May, 1991), стр. 430; също Павлова, Р. “Съвременни измерения на икономическия растеж”, дисертационен труд, УНСС, С. 2008 г., стр.180. Но за разлика от подхода при определянето на публичните разходи, които при тези изследователи се припокриват с държавните или в частност с правителствените, в настоящото изследване по недвусмислен начин е показано, че негативното влияние върху дохода не произтича от съвкупната стойност на тези разходи, а само от една определена част, която е идентифицирана в настоящото изследване.

⁷³ Представен с Приложение №2 към дисертационния труд.

V. АВТОРСКИ ТРУДОВЕ ПО ТЕМАТИКАТА НА ДИСЕРТАЦИОННОТО ИЗСЛЕДВАНЕ – ИЗБРАНИ ПУБЛИКАЦИИ

По всички въпроси в дисертационното изследване докторантът има множество доклади (над 16, но в библиографската справка тук са посочени седем най-значими от тях), апробирани на национални и международни конференции. Тези над 16 публикации са по въпросите на макроикономическото регулиране и динамика, както и по въпросите на публичния избор. Хронологично проследени, визираните разработки са показателни за продължителната еволюция на авторските виждания по основните проблеми, релевирани с публичния избор, които са цялостно разработени с дисертационният труд. В тази връзка тук са посочени следните авторски трудове:

1. **“Mixed economy: *quasi-market segments*”**, 6-та международна конференция на Европейското Икономическо и Финансово Общество (EEFS), 30-31 май 2007 г.
Доклада достъпен на:
www.eefs.eu/conf/Sofia/participants.htm+EEFS+Ivaylo&cd=1&hl=bg&ct=clnk&gl=bg&source;
2. **“Смесена стопанска система (квази-пазарна сегментация)”** – юбилейната конференция на ИУ-Варна, май`2007 г.; Изд. “Наука и икономика”, В. 2007 г., стр.253-273.
3. **„По теоретичните модели на стопанството: моно-, дву-, и три-секторни модели на стопанството”**, Конференцията на младите научни работници, УНСС, 22.XI.2008 г.; Сборник доклади стр.66-74.
4. **„По теоретичните модели на стопанството: моно-, дву-, три-секторни модели на стопанството и глобални сектори в стопанството”**, юбилейна конференция УНСС – 04.XII.2008 г.; Изд. “Стопанство”, С. 2008, стр. 148-161.
5. **„Интерпретация, с отчитане подхода на Карл Попър, на Смесеното стопанство с включен квази-пазарен сектор”**, научна конференция посветена на 100-годишнината на проф.д.ик.н. К. Григоров, УНСС, 14 май 2009 г.; Изд. “ФАКТОР АЛИАС”, С.2010г., стр.207-237.
6. **“Квазипазарен сектор в смесеното стопанство: съществуване и ефективност. Теоретичен модел”**, научен симпозиум посветен на 70-та годишнина на проф.д.ик.н. Камен Миркович, 20 април 2010 г.; Изд. “Стопанство”, С. 2010г., стр.112-121.
7. **“Световната криза и икономическото развитие”**. С изследване на тема: **“Ефективност на публичните разходи чрез механизма на нормативни правила за правене на публичен избор. Теоретичен модел”**. Участие в международна Юбилейна научна конференция, Варна 13-14.05.2010г.; Изд. “Наука и икономика”, т.ІІІ, стр.690-699.

Доклада достъпен на:

http://ue-varna.bg/uploads/bibl/tom3/Sb_tom%203_IB.pdf